

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Rikoslain 10 luku hyödyn menettäminen

Huittinen, Lauri

2017 Laurea

Rikoslain 10 luku hyödyn menettäminen

Lauri Huittinen
Liiketalous /HLA216KA
Opinnäytetyö
lokakuu, 2017

Lauri Huittinen

Rikoslain 10 luku hyödyn menettäminen

Vuosi 2017 Sivumäärä 58

Rikoslain 10 luvun hyödyn ja laajennetun hyödyn menettämistä, sekä laajennettua hyötyä koskevat menettelysäännökset kokivat merkittäviä uudistuksia vuonna 2016. Hyödyn menettämistä koskevien säännösten uudistus perustui Euroopan unionin vuonna 2014 antamaan rikoksentekevälineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja menetetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa koskevaan direktiiviin, jonka tavoitteena on lähentää jäsenvaltioiden lainsäädäntöä menettämisseuraamusten osalta ja tehostaa hyödyn poisottamista unionin alueella. Samalla menettämisseuraamuksia koskevaan menettelysäännöksen lisättiin laajennetun hyödyn menettämistä koskeva käänteinen todistustaakka.

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää oikeuslähteiden ja syyttäjille kohdistettujen haastatteluiden avulla, miten rikoslain 10 luku on muuttunut ja mitkä ovat olleet keskeiset muutokset säännöksissä. Työssä selvitettiin, mikä on lakimuutoksen tausta, keskeiset muutokset ja onko lakimuutoksella vaikutusta syyttäjien tekemään syyteharkintaprosessiin. Erityisesti opinnäytetyössä syvennyttiin laajennetun hyödyn (RL 10:3) poisottamista koskevan säädöksen, sekä menettämisseuraamuksia koskevan menettelysäännöksen (RL 10:9) laajennettua hyödyn menettämistä koskevaan uudistukseen käännetyn todistustaakan osalta.

Opinnäytetyön perusteella hyödyn menettämistä (RL 10:2) koskevaan säädökseen on kirjoitettu auki hyötyä koskeva määritelmä, sekä tuotu lakitasolle vallitsevaa oikeuskäytäntöä. Keskeisin käytännön uudistus tutkimuksen ja tehtyjen haastattelujen perusteella oli konfiskaatiopiirin laajentuminen henkilöihin, jotka vastaanottavat hyötyä avustukseen rikoksenteikijää vahingonkorvauksen tai menettämisseuraamuksen välttämiseksi.

Tutkimuksen perusteella laajennettua hyötyä koskevan (RL 10:9) käännetyn todistustaakan osalta asiantuntijat ovat suhtautuneet varauksella käännetyn todistustaakan käyttöönottoon lainsäädännössä ja tätä on vastustettu sekä asetettu kritiikkiä laajalti lainvalmistelun yhteydessä.

Tutkimuksesta on kuitenkin johdettavissa, että käännetty todistustaakka ei kuitenkaan näyttele syyttäjän työn näkökulmasta merkittävää muutosta. Syyttäjän on edelleen huolehdittava, että tarvittava näyttö tulee hankkia menettämisseuraamuksen perusteista huomioiden, että vaikka vastaaja esittäisikin näyttöä omaisuuden laillisesta lähteestä, kääntyy todistustaakka edelleen syyttäjälle, jonka täytyy edelleen näyttää toteen vaatimuksensa perusta. Edelleen tutkimuksesta on johdettavissa, että käännetty todistustaakka ei loukkaa syyttömysolettamaa tai aiheuta ristiriitaa itsekriminoinsojan osalta, harkintaa tulee käyttää milloin todistustaakka voidaan kääntää vastaajalle.

Asiasanat: Rikoshyöty, menettämisseuraamus, käännetty todistustaakka, hyödyn menettäminen, laajennetun hyödyn menettäminen

Lauri Huittinen

Criminal Code on proceeds of crime

Year	2017	Pages	58
------	------	-------	----

The reform of criminal code on proceeds of crime came into effect in year 2016. The reform was based on the European Union directive on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union that was legislated in 2014. The directive's objective is to bring closer legislation of the Member States and optimize confiscating proceeds of crime. In addition requirements of directive, an inversed burden of proof concerning extended confiscation was legislated simultaneously.

The aim of the thesis was to find out through sources of law and interviews with prosecutors, how Chapter 10 of the Criminal Code has changed and what have been the main changes in the act. The thesis resolves the background of the law change, the main changes, and whether the law change has an impact on the prosecution process of prosecutors. In particular, the thesis immersed in the reversed burden of proof concerning the reform of the Extended confiscation Act (Criminal Code 10:3) and the procedure act wich contains regulations of the reversed burden of proof (Criminal Code 10:9).

Proceed of crime (Criminal Code 10:2) includes for the first time a definition of benefits and former legal praxis is included. The most important practical reform based on the study and conducted interviews was the extension of the confiscation circuit to the persons receiving benefits to assist the offender in order to avoid damages or loss of proceeds of crime.

Regarding the reversed burden of proof of extended confiscation of proceeds of crime (Criminal Code 10:9), the experts have taken reservations to the introduction of a reversed legal burden by law. This has been opposed and widely criticized in the context of law drafting.

From the study it can be deducted that the reversed burden of proof does not, however, show a significant change in the work of the prosecutors. The prosecutors must continue to ensure that the necessary evidence is obtained. Even when the accused gives proof of that assets are legally acquired, burden of proof turns back to the prosecutor who still needs to prove the basis of his claim. Further more, it can be inferred from the study that the reversed burden of proof does not violate the presumption of innocence or contradict self-protection, consideration should be given when the burden of proof can be transferred to the defendant.

Keywords: proceeds of crime, confiscation, reversed proof of burden, loss of profit, extended confiscation

Sisällys

Lyhenteitä.....	6
1 Johdanto.....	7
1.1 Tutkimuskysymykset ja tavoite.....	8
1.2 Tutkimusmenetelmät.....	9
1.3 Oikeuslähdeoppi.....	11
1.4 Haastattelut.....	13
1.5 Tutkimuksen luotettavuus ja etiikka.....	14
2 Keskeiset käsitteet.....	15
2.1 Esitutkintaviranomaiset.....	15
2.2 Poliisi.....	16
2.3 Tulli.....	17
2.4 Rajavartiolaitos.....	18
2.5 Poliisi, Tulli ja Rajavartiolaitos-yhteistyö.....	18
2.6 Syyttäjälaitos.....	19
2.7 Muu viranomaisyhteistyö.....	21
2.8 Menettämisseuraamuksen täytäntöpanosta.....	22
3 Rikosprosessi.....	23
4 Euroopan unionin oikeus.....	24
4.1 Eu-oikeuden rakenteesta.....	25
4.2 EU-rikosoikeus.....	28
5 Menettämisseuraamus.....	30
5.1 Suhde rahanpesulainsäädäntöön.....	33
5.2 Rikosvahinko.....	34
6 Hyötykonfiskaatio - rikoslain 10 luvun uudistus.....	34
6.1 Hyödyn menettäminen.....	36
6.2 Laajennettu hyödyn menettäminen.....	37
6.2.1 Käänteinen todistustaakka.....	40
7 Johtopäätökset.....	47
Lähteet.....	53
Taulukot.....	57
Liitteet.....	58

Lyhenteitä

EU	Euroopan unioni
EU-oikeus	Euroopan unionin oikeus
HE	Hallituksen esitys Eduskunnalle
HO	Hovioikeus
KKO	Korkein oikeus
PL	Suomen Perustuslaki (731/1999)
RL	Rikoslaki (39/1889)
UK	Ulosottokaari (705/2007)
ETL	Esitutkintalaki (805/2011)
PKL	Pakkokeinolaki (806/2011)
PoIL	Poliisilaki. 872/2011.
PoIHL	Laki poliisin hallinnosta. 110/1992.
PoIHA	Asetus poliisin hallinnosta. 158/1996.
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. 689/1997.
PtrL	Laki poliisin, Tullin ja rajavartiolaitoksen yhteistoiminnasta. 687/2009.
SyyttäjälaitosL	Laki syyttäjälaitoksesta. 439/2011.
RahanpesuL	Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä. 444/2017.
TL	Tullilaki. 304/2016.
Tullin hallintoL	Laki Tullin hallinnosta. 960/2012.
Tullin rikostorjuntaL	Laki rikostorjunnasta Tullissa. 623/2015.
Rajavartioli	Rajavartioliaki. 578/2005.
Sakon täytäntöönpanoL	Laki sakon täytäntöönpanosta. 672/2002.
2014/42/EU	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/42/EU: Rikoksentekevälaineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja mene tetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa.
LaVm	Lakivaliokunnan mietintö
OMML	Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja.
PeVI	Perustusvaliokunnan lausunto
TrVm	Eduskunnan tarkastusvaliokunnan mietintö
TrVj	Eduskunnan tarkastusvaliokunnan lausunto

1 Johdanto

Rikoshyödyn menettäminen on taloudellista hyötyä tuottavien rikosten merkittävimpiä vaikutustekijöitä rikosten estämiseksi ja ehkäisemiseksi. Tehokas rikoshyödyn jäljitys esitutkintaviranomaisten toimesta on tärkeää, jotta rikoksilla taloudellisesti hyötyminen tehdään kannattamattomaksi. Tämä korostuu erityisesti talousrikollisuuden ehkäisemisessä. Rikoshyödyn poisottaminen yhteistyössä keskeisimpien sidosryhmien kanssa on edellytys tehokkaalle toiminnalle.¹ Laadukas esitutkinta rikoksen tunnusmerkistön näyttämiseksi ja rikoksella saavutetun hyödyn syy-yhteys tehtyyn rikokseen on keskeinen prosessi, jotta syyttävä pystyy esittämään vaatimuksen rikosasian käsittelyn yhteydessä kattavan näytön rikoksen tuottaman hyödyn menettämiseksi.

Poliisitoiminnassa haltuun saadun rikoshyödyn osalta talousrikollisuuden tutkinnan merkitys korostuu. Valtiovarainministeriön tilastojen mukaan valtaosa haltuun saadusta rikoshyödystä on peräisin talousrikosten esitutkinnan yhteydessä haltuun otetusta rikoshyödystä.² Kun kaikkien rikoslakirikosten osalta haltuun saatu rikoshyöty on ollut vuonna 2015 yhteensä 33,1 milj. euroa, siitä talousrikoksista haltuun otetun hyödyn osuus on ollut 29,4 milj. euroa.³ Vuonna 2014 haltuun saatu kokonaishyöty on ollut 58,2 milj. euroa, josta talousrikosten osuus on ollut 47,7 milj. euroa.⁴ Vuoden 2016 arvion mukaan haltuun otettu kokonaishyöty on 45 milj. euroa, josta talousrikosten osuus on 35 milj. euroa.⁵

Esitutkintalain (805/2011) 1 luvun 2 §:n mukaan esitutkinnassa on selvitettävä rikoksella aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty sekä mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi.

Menettämisseuraamuksista on säädetty rikoslain (39/1889) 10 luvussa. RL 10 luvussa on säädetty rikoksen tuottaman hyödyn, rikosentekovälineen, rikoksen tuotteen ja rikoksen kohteena olleen omaisuuden menettämisestä sekä toissijaisesta arvon menettämisestä. Luvun keskeisimmät pykälät rikoksella saadun hyödyn menettämiseksi ovat RL 10:2 hyödyn menettäminen ja RL 10:3 laajennetun hyödyn menettäminen.

Edellä mainitut säännökset on otettu rikoslakiin vuonna 2001 voimaan tulleen RL 10 luvun (875/2001) myötä. Rikoslakiin on tuolloin säädetty uudenlainen säädös myös laajennetun hyö-

¹ TrVj 1/2014, 47,55,65,148,251

² Valtiovarainministeriö 2017.

³ Valtiovarainministeriö 2017.

⁴ Valtiovarainministeriö 2016.

⁵ Valtiovarainministeriö 2017.

dyn (RL 10:3) menettämistä, jolla on tarkoitettu, että menetetyksi voitaisiin tuomita myös muuta omaisuutta, kuin mitä on osoitettu rikoksella saaduksi, jos omaisuutta ei voida todennäköisyydellä osoittaa saadun laillisesti. Laajennetun hyödyn konfiskaatiossa on tuolloin ollut lain esitöiden mukaan oleellista se, että RL 10:3 sovelletaan törkeään rikollisuuteen, eikä lieviin tai perusasteikon mukaisiin rikoksiin.⁶

Hyödyn (RL 10:2) ja laajennetun hyödyn (RL 10:3) menettämistä koskevien säästöjen osalta RL 10 luku on uudistettu ja luku on tullut voimaan vuonna 2016 (20.5.2016/356). Uudistus on peräisin EU-direktiivin (2014/42/EU) täytäntöön panosta kansallisessa lainsäädännössä.⁷ Uudistuksen tarkoituksena on ollut yhtenäistää menettämiseuraamuksia koskevaa lainsäädäntöä EU-tasolla mm. tarkoituksena vähimmäissäännöt hyväksymällä lähentää jäsenvaltioiden jäädyttämistä ja menetetyksi tuomitsemista koskevia järjestelmiä ja edistää siten keskinäistä luottamusta ja tehokasta rajat ylittävää yhteistyötä.⁸

Tyypillisiä rikoshyötyä tuottavia rikoslajeja tulleen RL 10 luvun (875/2001) esitöiden mukaan ovat huumausaine- ja talousrikollisuus, sekä suurten alkoholi- ja väkiviinaerien salakuljetus ja edelleen myyminen.⁹ Nykyisin myös esimerkiksi nuuskan salakuljetus ja edelleen myyminen ovat rikoksia, joissa taloudellinen hyöty näyttelee merkittävää osaa¹⁰. Myös korruptiorikollisuus, kuten lahjonta elinkeinotoiminnassa on rikoslaji, joissa saatu hyöty on keskeisessä roolissa.¹¹

1.1 Tutkimuskysymykset ja tavoite

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on ollut selvittää se, miten RL 10 luku (875/2011) on muuttanut 2 §:n hyödyn ja 3 §:n laajennetun hyödyn sekä 9 §:n laajennetun hyödyn menettelysäännöksiä koskevien säännösten osalta. Toiseksi, selvittää lakimuutoksen tausta ja onko lakimuutoksella vaikutusta esitutkinta- ja syyteharkintaprosessiin. Erityisesti opinnäytetyössä syvennytään laajennetun hyödyn (RL 10:3) poisottamista koskevan säädöksen sekä laajennettua hyötyä koskevan menettelysäännöksen (RL 10:9) uudistukseen käännetyn todistustaakan osalta.

Opinnäytetyössä avataan hyödyn ja laajennetun hyödyn menettämistä koskevien säännösten tarkoitusta ja tavoitteita, EU-lainsäädännön ja kansallisen lainsäädännön suhdetta menettä-

⁶ HE 80/2000, 1.

⁷ HE 4/2016, 1.

⁸ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/42/EU: Rikoksetekovälineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja menetetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa

⁹ HE 80/2000, 13.

¹⁰ Aamulehti 2017.

¹¹ HE 4/2016, 13.

misseraamussäännösten yhdenmukaistamisen ja rikosoikeuden näkökulmasta Euroopassa. Lisäksi työn lopussa syvennytään käänteisen todistustaakan ottamiseen osaksi laajennetun hyödyn menettelysäännöksiä (RL 10:9) ja säännöksen tarpeellisuuteen sekä toimivuuteen kohdistuneeseen haasteisiin.

1.2 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyö toteutetaan kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on lähtökohtana todellisen elämän kuvaaminen ja pyrkiä tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja löytää taikka paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä. Kvalitatiivisessä tutkimuksessa suositaan ihmistä tiedonkeruun instrumenttina, eli tutkija luottaa enemmän omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittavien kanssa, kuin mittausvälineillä saatuun tietoon. Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on paljastaa odottamattomia seikkoja. Kvalitatiivisessä tutkimuksessa suositaan laadullisia tiedonkeruumenetelmiä, tässä opinnäytetyössä myös käytettyä teemahaastattelua ja sisällön analyysiä.¹²

Sisällön analyysin avulla analysoidaan olemassa olevaa tietoa kuten aikaisemmin kerättyä tietoa, tilastoja, pöytäkirjoja, päiväkirjoja, elämäkertoja tai kaikenlaista dokumentaatiota. Sisällön analyysiä käytetään usein yhdessä jonkin muun tiedonkeruumenetelmän yhteydessä antaen syventävää näkökulmaa tutkittavaan asiaan.¹³

Tutkimuksen tarkoitus on jaettu yleisesti neljään eri kategoriaan¹⁴;

”Kuvailevassa tutkimuksessa” tutkija tarkasti luonnehtii esimerkiksi haastatteluiden ja havainnoin avulla tapahtuman, ilmiön, tilanteen, toiminnan, henkilön tai asian keskeiset ja kiinnostavimmat piirteet. Voidaan tehdä kvantitatiivisena tai kvalitatiivisena tutkimuksena. Yleisimmin käytetään kvantitatiivista kysely tutkimusta aineiston keruuna.¹⁵

”Kartoittavassa tutkimuksessa” etsitään uusia näkökulmia esimerkiksi dokumenttianalyysin avulla. Kartoittavassa tutkimuksessa voidaan selvittää tarkasteltavasta aiheesta kirjallisuutta, sen sisältöä ja kehittää hypoteesejä. Useimmiten kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus.¹⁶

¹² Hirsjärvi, Sirkka. Remes, Pirkko. & Sajavaara, Paula 1997, 161,164.

¹³ Hirsjärvi, Sirkka ym. 1997, 217-220. Vilka, Hanna 2015, 163-164

¹⁴ Hirsjärvi ym. 1997, 138.

¹⁵ Hirsjärvi ym. 1997, 138-139. Vilka 2007, 20-22.

¹⁶ Hirsjärvi ym. 1997, 138-139.

”Vertailevassa tai selittävässä tutkimuksessa” vertaillaan ihmistä tai luontoa koskevia asioita tai ilmiöitä eri paikoissa eri aikoina ja pyritään etsiä selityksiä tilanteeseen tai ongelmaan syy- seuraussuhteiden avulla) Aineistoa voidaan kerätä niin kyselyllä, haastattelulla kuin havainnoilla ja näiden yhdistelmällä.¹⁷

”Ennustavassa tutkimuksessa” haetaan tietoa, jonka avulla voidaan arvioida tai ennustaa esimerkiksi ihmistä koskevan asian seurauksia eri asiayhteyksissä.¹⁸

Tämä opinnäytetyö voidaan edellisen tutkimuksen yleisen kategorioinnin perusteella luonnehtia kartoittavaksi tutkimukseksi. Tutkimus on enemmänkin lainopillinen (oikeusdogmaattinen) ja sitoutuu voimakkaasti oikeusjärjestykseen.

Vaikka kirjallisen työn aihe on juridiikan alueelta, ei se tarkoita kuitenkaan sitä, että työssä ei voisi olla muita tieteenaloja koskettelevia elementtejä.¹⁹

Lainoppi on oikeustieteiden vanhimpia tutkimuksen aloja. Lainopilla on historian saatossa asettunut kaksi tehtävää: tulkita voimassa olevia säädöksiä ja systematisoida niitä²⁰. Lakiteksti ja säädökset kantavat merkityksiä, joiden selvittäminen on lainopin tehtävä²¹. Tässä opinnäytetyössä nimenomaisesti etsitään vastauksia muuttuneeseen lainsäädäntöön hyödyn menettämisen osalta ja onko lainsäädännön muuttuminen tuonut konkreettista muutosta lainsäätäjän tavoitteisiin.

Opinnäytetyön teorian pohja muodostuu pääasiassa rikoslaista, EU-lainsäädännöstä, lainvalmisteluaineistosta, kuten hallituksen esityksistä, valiokuntien mietinnöistä, sekä lainvalmistelun yhteydessä annetuista asiantuntijalausunnoista, oikeuskirjallisuudesta ja tästä aineistosta tehdystä analyysistä.

Opinnäytetyön tutkimusosiossa on hyödynnetty teoriaosuudesta tehtyä sisällön analyysiä sekä syvennytty syyttäväviranomaisten kanssa tehtyjen teemahaastattelujen tuloksiin ja näistä tehtäviin johtopäätöksiin hyödyn menettämistä koskevan lakimuutoksen vaikutuksista.

¹⁷ Hirsjärvi ym. 1997, 138-139.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Husa, Jaakko 2008, 19.

²⁰ Aarnio, Aulis 2011, 1.

²¹ Ibid, 39.

1.3 Oikeuslähdeoppi

Oikeuslähdeoppi antaa lainsoveltajalle ja oikeustieteen harjoittajalle normatiivisia ohjeita oikeuslähteiden velvoittavuudesta, sallittavuudesta ja siitä, mitkä ovat kiellettyjä oikeuslähteitä. Oikeuslähdeoppia voidaan havainnollistaa puhumalla kartasta, joka ohjaa käytännön tasolla oikeudellista hankintaprosessia.²²

Normatiivinen oikeuslähdeoppi antaa vastauksen siihen, miten esimerkiksi tuomarin pitää toimia, mitä oikeuslähteitä hänen on käytettävä ja millä tavalla hänen on niitä käytettävä. Normatiivinen oikeuslähdeoppi antaa aikaan ja yhteiskunnalliseen tilaan sidotun ohjeistuksen. Normatiivinen oikeuslähdeoppi on jatkuvasti uusiutuvaa ja on avoin muutoksille. Kyseisen oikeuslähdeopin luonne on toimia arkikäytäntöjä ohjeistavana mallina.²³

Oikeuslähteeksi voidaan luonnehtia jokainen sellainen perustelu, jonka nojalla ratkaisu tai oikeustieteellinen kannanotto joko löydetään tai oikeutetaan juridisena ratkaisuna tai kannanottona. Oikeuslähteellä voi olla lisäksi positiivinen tai negatiivinen painoarvo tai oikeuslähde voi olla asiaan vaikuttamaton. Positiivinen painoarvo tarkoittaa, että oikeuslähde vahvistaa ratkaisua tai kannanottoa. Negatiivinen painoarvo taas vähentää ratkaisun tai kannanoton uskottavuutta.²⁴

Oikeuslähteet voidaan jakaa kolmeen eri kategoriaan sen mukaan, mikä on niiden velvoittavuuden eli sitovuuden aste. Eurooppaoikeuden lähteistöllä on merkittävä asema kansallisessa lainkäytössä.²⁵

Vahvasti velvoittavat oikeuslähteet voidaan jakaa kahteen eri kategoriaan, kansallisen oikeuden ja kansallisen oikeuden ulkopuoliseen normistoon. Kansallisen oikeuden vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat Suomen perustuslaki ja määritellyt perusoikeudet, lait ja lakien nojalla annetut alempiasteiset normit, systeemiperusteet ja kansallisen oikeuden osaksi saateet kansainväliset sopimukset. Kansallisen oikeuden ulkopuoliset vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat Euroopan unionin antamat lainkäyttäjää sitovat normit, Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen antamat sitovat oikeusohjeet, joista tärkein on yhteisöoikeuden etusijaperiaate. Vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat myös Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen normit, sekä Ihmisoikeus tuomioistuimen tulkinnat, koska Suomi on sitoutunut Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen pakottavaan normistoon, joka on saatettu eduskunnan pää-

²² Aarnio, Aulis 2014, 210.

²³ Ibid, 215-217.

²⁴ Ibid, 221.

²⁵ Ibid, 230.

töksellä osaksi kansallista lainsäädäntöä. Lisäksi vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin on lueteltu maan tapa.²⁶

Vahvasti velvoittavat oikeuslähteet nojautuvat Suomen oikeusjärjestyksen pohjautumisesta lakisidonnaisuuden periaatteeseen. Suomen perustuslain (731/1999) 1 luvun 3 §:n mukaan julkisen vallan käyttö tulee perustua lakiin. PL 1:3 mukaan lainsäädäntövaltaa käyttää eduskunta. Tämä kytkee oikeusjärjestelmämme lakisidonnaisuuden periaatteeseen. Erityisen tiukasti lakisidonnaisuuden periaate ilmenee rikosoikeudessa PL 2:8 mukaisesti ”ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi”.²⁷

Käsite ”laki” näin ollen tarkoittaa kaikkia perustuslain antaman kelpuutuksen nojalla annettuja ja säädöksiä, ensisijaisesti lakeja ja asetuksia. Vahvasti velvoittavan oikeuslähteen sivuuttaminen tulkinta- ja ratkaisuperusteena tekee ratkaisusta lainvastaisen ja on sanktioitu, esimerkiksi tuomarin tekemän lainvastainen ratkaisu voi tuoda virkavirheen uhkan.²⁸

Heikosti velvoittavien oikeuslähteiden käyttö ja painoarvo ovat tilannesidonnaisia. Tällaisia oikeuslähteitä ovat lainsäätäjän tarkoitus ja ennakkoratkaisut. Lainsäätäjän tarkoitus voi olla esimerkiksi lainvalmistelutöiden (kuten hallituksen esitykset, valiokunnan mietinnöt) käyttöä informaatiolähteenä, esimerkiksi ratkaisun perusteena.²⁹

Ennakkoratkaisut osoittavat vain kyseisen tapauksen oikeustositseikkoihin liitetyn normin. Ylin oikeus pyrkii ohjaamaan lainkäyttöä antamalla ennakkoratkaisuja ja ohjaa näin alempia oikeusasteita, mitä tietyn tyyppisissä tapauksissa tulisi noudattaa. Ennakkoratkaisu ei ole kuitenkaan toista oikeusastetta sitova.³⁰

Kuten edellä todettiin, vahvasti velvoittavan oikeuslähteen sivuuttaminen voi tuoda sanktiouhkan. Heikosti velvoittavuuden oikeuslähteen sivuuttamisesta puuttuu sanktiouhka. Yleisellä tasolla tällaisen lähteen sivuuttaminen voi tarkoittaa ratkaisun muuttumista ylemmissä oikeusasteissa.³¹

Sallittujen oikeuslähteiden painoarvo riippuu käyttötilanteesta ja asiayhteydestä. Tulkinnassa voidaan käyttää yhtä tai useampaa lähdetä. Sallittuja oikeuslähteitä ovat käytännölliset ar-

²⁶ Aarnio 2014, 230-231.

²⁷ Ibid, 233.

²⁸ Ibid, 234.

²⁹ Ibid, 231.

³⁰ Ibid, 243-245.

³¹ Ibid, 241.

gumentit (taloudelliset, historialliset ja yhteiskunnalliset perusteet), eettiset ja moraaliset perusteet, yleiset oikeusperiaatteet, maan tapa ja siihen rinnastettavat lähteet, oikeustiede (vallitseva mielipide), vertailevat argumentit, Euroopan yhteisön suositukset ja lausunnot sääntöjen tulkinnan ohjauksessa, sekä omana ryhmänään Euroopan yhteisön pehmeät oikeuslähteet, joiden velvoittavuutta arvioidaan tapauskohtaisesti.³²

1.4 Haastattelut

Kvalitatiivisen tutkimuksen yksi tiedonhankintamenetelmistä on haastattelu, jota on käytetty tässä työssä yhtenä tiedonkeruumenetelmänä. Haastattelun tehtävänä on välittää kuvaa haastateltavan ajatuksista, käsityksistä, kokemuksista ja tunteista.³³

Haastattelujen nimitykset voidaan jakaa strukturoituun ja standardoituun (ennalta määritetyt kysymykset, joihin haastateltava ei pysty vaikuttamaan) lomakehaastatteluun, sekä muihin haastattelulajeihin, kuten strukturoimattomaan- (avoin haastattelu) ja puolistrukturoituun (teemahaastattelu) haastatteluun.³⁴

Tässä opinnäytetyössä käytetään puolistrukturoitua haastattelumenetelmää, teemahaastattelua. Teemahaastattelu on lomake- ja strukturoimattoman (avoimen haastattelun) haastattelun välimuoto. Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit, eli teemat ovat tiedossa, mutta kysymyksiä ei ole muotoiltu tarkasti taikka tiettyyn järjestykseen. Teemahaastattelu sopii kyseiseen tutkimuksen menetelmänä hyvin, koska haastattelun aihepiirit ovat tiedossa.³⁵

Haastateltavat ovat eri syyttäjävirstoissa esimiesasemassa olevia syyttäjiä, joiden tiedetään esiselvitysten perusteella olevan työssään tekemisissä haastattelun teemoja käsiteltävien aihepiirien kanssa. Haastateltavat ovat valikoituneet tehdyn taustatyön ja analyysin kautta. Ennen haastatteluja tutkija on selvittellyt tutkittavan ilmiön tärkeitä osia ja rakenteita, sekä kokonaisuutta, jonka perusteella tutkija on laatinut haastattelurungon.³⁶

Haastattelut toteutettiin sähköisesti niin, että kysymykset, sisältäen johdatuksen aiheeseen haastateltaville toimitettiin sähköpostitse. Haastattelua ennen haastateltavien kanssa käytiin esikeskusteluja aiheesta joko puhelimitse tai henkilökohtaisesti. Kysymykset ovat puolistrukturoituja ja ne ovat muotoiltu melko avoimiksi. Haastattelu yksityiskohtaisten "kyllä/ei" ky-

³² Aarnio 2014, 231-232.

³³ Hirsjärvi ja Hurme 2008, 41.

³⁴ Ibid, 43-45.

³⁵ Hirsjärvi ym. 1997, 208.

³⁶ Hirsjärvi ja Hurme 2008, 47.

symysten sijaan etenee tiettyjen teemojen varassa³⁷. Kysymyksiin haastateltava saa vapaasti vastata omin sanoin, eikä vastaukset ole sidottu tiettyihin vastausvaihtoehtoihin. Tällä tavoin haluttuun teemaan haastateltava voi vastata täysin omien aiheeseen liittyvien tietojen ja kokemuksiensa pohjalta. Työhön haastateltiin kaikkiaan neljää esimiesasemassa olevaa syyttäjää, jotka ovat kaikki eri syyttäjävirstoista taikka valtionsyyttäjävirstosta. Näin saatiin myös osaltaan laajempi näkemys aiheesta. Haastateltavien vastauksia käsitellään tässä työssä anonyymisti. Tutkimuksen kannalta ei ole merkityksellistä kuka henkilö ja mistä virstosta lausuma on annettu, vaan tutkimuksen tavoitteiden kannalta merkitystä annetaan sille, mikä on annettujen vastausten sisältö.

1.5 Tutkimuksen luotettavuus ja etiikka

Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tutkittavan ilmiön kuvaaminen, ymmärtäminen ja tulokinnan antaminen. Analyysi ei ole kuitenkaan laadullisen tutkimuksen viimeinen vaihe, vaan koko tutkimuksen eri vaiheissa oleva toiminta, joka ohjaa tutkimusprosessia ja tiedonkeruuta. Laadullinen tutkimus antaa uuden tavan ymmärtää ilmiötä.³⁸

Tiedonkeruun tuloksena saadun aineiston analyysi määrittää sen, milloin on kerätty riittävästi aineistoa. Laadullisessa tutkimuksessa ei voida etukäteen määritellä, kuinka paljon ja mitä tietoa kerätään. Laadullisen tutkimuksen päättelyn logiikka on usein induktiivista, eli edetään yksittäisistä havainnoista tuloksiin.³⁹

Tutkijan tehtävä on näyttää toteen, että johtopäätökset ovat oikeita ja tulosten pitää olla luotettavia, johon vaaditaan suunnitelmallisuutta ja paneutumista laadun valvontaan. Yhteiskuntatieteellisiä ilmiöitä ei voida viedä laboratorio-olosuhteisiin kokeita varten. Tutkittavien ilmiöiden ja lähinnä niihin liittyvien ihmisten toiminta ei ole kaavamaista, ympäristö muuttuu ja oppimista tapahtuu. Näin ollen yhteiskuntatieteellisten tutkimusten, mihin tämäkin työ osaltaan lukeutuu, luotettavuus ja riskienhallinta on ongelmallista.⁴⁰

Tämä opinnäytetyö perustuu laajalti olemassa olevan aineiston keräämiseen ja sen analysointiin. Työ on edennyt vaiheittain ja aineiston läpikäyminen sekä analysointi on suunnannut tiedonkeruuta edelleen tutkimuksen tavoitteiden täyttämiseksi. Työn johtopäätökset perustuvat pohdintaan pääosin lainvalmisteluaineiston, lausuntojen ja oikeuskirjallisuuden pohjalta. Haastattelujen tarkoitus on enemmänkin kartoittaa mahdollisten jatkotutkimusaiheiden suunnitelmista.

³⁷ Hirsjärvi ja Hurme 2008, 48.

³⁸ Kananen, Jorma 2014, 18.

³⁹ Kananen 2014, 19-20.

⁴⁰ Kananen 2014, 145.

Tutkimusongelma on syntynyt käytännön työelämässä ja antanut impulssin selvittää sekä omaksua lainsäädännön muuttumisen myötä sen vaikutusta työhön ja tarkastella myös, miten toimintaa olisi syytä muuttaa rikoshyödyn jäljittämiseen liittyvien prosessien aikana. Tutkimukseni saattaa myös edesauttaa kollegoiden ja muiden viranomaisten perehtymistä muuttuneeseen lainsäädäntöön. Tutkimuksen aiheena olevasta menettämisseuraamuksesta sinänsä on tutkimustietoa ja olemassa olevaa oikeuskirjallisuutta. Vaikka työssä käsitellään verrattain tuoretta lainsäädännön muutosta, ovat aiemmassa oikeuskirjallisuudessa ja tutkimuksissa menettämisseuraamuksia koskevat periaatteet edelleen ajankohtaisia ja valideja. Tämän tutkimuksen kohteen lakimuutoksesta on taas suhteellisen vähän tutkimustietoa saatavilla. Tutkimus antaa lisätietoa viranomaisissa toimiville ammattihenkilöille hyödyn menettämistä ja menettelysäännöksiä koskevien säästöjen ja niiden tuomien muutosten osalta. Kuten edellä todettu, tutkimusprosessin aikana saadaan kohdennettua tietoa muutoksien mahdollisista vaikutuksista viranomaisprosesseihin.

Haastatteluiden kysymykset pyrittiin muodostamaan mahdollisimman avoimiksi, jotta haastateltava sai mahdollisimman paljon liikkumavaraa ajatustensa kuvaamiseksi. Ensinnäkin niin, että vastaukset eivät asettaisi haastateltavaa kritiikin kohteeksi ja toisaalta kysyttävien asioiden esittäminen mahdollisimman ymmärrettäväksi, jonka avulla pyritään myös osaltaan turvaamaan vastausten luotettavuus.

2 Keskeiset käsitteet

2.1 Esitutkintaviranomaiset

Esitutkintalain (805/2011, myöhemmin ETL) 2 luvun 1 § mukaan esitutkinnan toimittaa poliisi. Lisäksi keskeisiä esitutkintaviranomaisia kyseisen säännöksen mukaan ovat Tulli, Rajavartiolaitos ja Puolustusvoimat kyseisten viranomaisten esitutkintatoimivaltaa koskevissa säännöksissä.⁴¹ Myös syyttäjän rooli on sisällytetty ETL 2:1 säännöksessä esitutkintaan osallistuvaksi viranomaiseksi edellä mainittujen esitutkintaviranomaisten lisäksi.

Puolustusvoimille on säädetty rikostorjuntaan liittyviä tehtäviä, mutta näihin tehtäviin ei työitä laajennettu. Puolustusvoimien rikostorjuntaan sovelletaan sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta annetussa lain 1 luku 2 §:n (255/2011) mukaan ETL (805/2011) säännöksiä, jollei sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta annetussa lain säännöksistä muuta johdu. Kyseisessä lais-

⁴¹ Esitutkintatoimivallasta säädetään Rajavartiolaissa (578/2005), rikostorjunnasta Tullissa annetussa laissa (623/2015) ja sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetussa laissa (255/2014)

sa ei erikseen käsitellä tai mainita hyödyn menettämisen säännöksiä, joten tästä voidaan tehdä johtopäätös, että ETL 1:2 mukaisesti puolustusvoimien toimittamassa esitutkinnassa selvitetään mm. rikoksen aiheuttama vahinko ja siitä saatu hyöty. Vuonna 2016 sotilasrikoksia tuli ilmi yhteensä 3427 kpl⁴², joista osa on hyvinkin lieviä kurinpidollisia rikkomuksia, kuten luvattomia poissaoloja tai jopa kännykän käyttöä⁴³. Näin ollen Puolustusvoimat voidaan olettaa tutkivan vähemmän rikoksia, joissa saatu hyöty näyttelee suurempaa roolia, kuin esimerkiksi muiden, kuten Tullin tai poliisin tutkimissa rikoksissa.

2.2 Poliisi

Poliisi on keskeisin esitutkintaviranomainen Suomessa jo edellä mainitun ETL 2:1 (805/2011) ilmaisun mukaisesti "esitutkinnan toimittaa poliisi.". Poliisi on yleinen esitutkintaviranomainen ja muut säännöksessä mainitut Tulli, Rajavartiolaitos, Puolustusvoimat ja syyttäjät ovat erityisiä esitutkintaviranomaisia⁴⁴. Erityisillä esitutkintaviranomaisilla on laissa olevien säännösten mukaan toimivalta suorittaa tietynlaisten rikosten tutkintaa laissa säädettyihin tehtäviin liittyen⁴⁵.

Toimivaltuus säännökset poliisiin toiminnasta tulevat poliisilaista (872/2011, myöhemmin PoL). PoL 1:1 mukaan poliisin tehtävät ovat mm. oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. PoL 1:1 mukaan rikosten esitutkinnasta säädetään Esitutkintalaissa (805/2011) ja esitutkinnassa käytettävistä pakkokeinoista Pakkokeinolaissa (806/2011).

Laki poliisin hallinnosta (110/1992, myöhemmin Polh) ja asetus poliisin hallinnosta (158/1996) määrittävät poliisin yksiköiden keskinäisen työnjaon. PolHL 7 §:n mukaisesti valtaosa esitutkintaan tulevien rikosten selvittämisestä kuuluu paikallispoliisille. Poliisin valtakunnallisia yksiköitä ovat Keskusrikospoliisi ja Suojelupoliisi, jotka tutkivat tietyn tyyppiset rikokset.⁴⁶

Paikallispoliisi koostuu 11:stä poliisilaitoksesta, jonka toiminta-alueella toimii pääpoliisiasema, poliisiasemia ja palvelupisteitä⁴⁷. Paikallispoliisi vastaa rikosten tutkinnan ja rikollisuu-

⁴² Etelä-Saimaa 2017.

⁴³ MTV Uutiset 2016.

⁴⁴ Rantaeskola, Satu 2014, 47. Helminen, Klaus. Fredman, Markku. Kanerva, Janne. Tolvanen, Matti. Viitanen, Marko 2014, 125.

⁴⁵ Helminen ym. 2014, 134.

⁴⁶ Ibid, 126.

⁴⁷ Poliisi 2017.

den ennaltaestämisen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen lisäksi mm. poliisin lupapalveluista.⁴⁸

Paikallispoliisin esitutkintatehtävät jakautuvat PoIHL 15a § ja 15c § mukaisesti alueperiaatteen mukaan, jolloin poliisilaitokset hoitavat lähtökohtaisesti esitutkinnan sellaisten rikosten osalta, jotka ovat tapahtuneet poliisilaitoksen alueella tai niillä on jokin kytkentä alueelle.⁴⁹

Keskusrikospoliisin tehtävä on PoIHL 9 §:n 1 momentin 1 ja 2 kohtien ja PoIHA 7 §:n mukaan torjua kansainvälistä, järjestäytynyttä, ammattimaista, taloudellista ja muuta vakavaa rikollisuutta sekä suorittaa esitutkintaa ja rikosteknisiä tutkimuksia.⁵⁰

Suojelupoliisin tehtävä on PoIHL 10 §:n mukaan estää sellaisia hankkeita ja rikoksia, jotka voivat vaarantaa valtio- ja yhteiskuntajärjestystä tai valtakunnan sisäistä tai ulkoista turvallisuutta sekä suorittaa tällaisten rikosten tutkintaa.⁵¹

Poliisihallitus voi lisäksi PoIHL 8 §:n perusteella tarkentaa suojelupoliisin ja keskusrikospoliisin tutkittavaksi tulevista asioista ja tehtävistä sekä yhteistoiminnasta, että määrätä poliisilaitokset tai poliisiyksikön hoitamaan tehtäviä yhteistoiminnassa.⁵²

2.3 Tulli

Tullilaitoksen tehtävistä säädetään tullin hallintoL (960/2012) 2 §:ssä. Tullin tehtävänä on huolehtia tulliselvityksestä, tulli-, valmiste- ja autoverotuksesta, maahantuonnin arvonlisäverotuksesta, tavararoiden tuonnin ja viennin, sekä ulkomaanliikenteen tullivalvonnasta, tullirikosten estämisestä ja paljastamisesta sekä suorittaa tullirikosten esitutkintaa.⁵³

Tulliviranomaisen toimivaltuudet tullirikosten esitutkinnasta säädettiin aikaisemmin tullilaissa (1466/1994). Tullilainsäädäntöä on uudistettu ja uusi tullilaki (304/2016) on astunut voimaan vuonna 2016. Tullirikosten esitutkinnan sääntely on erotettu tullilaista rikostorjunnasta Tullissa annettuun lakiin (623/2015).⁵⁴

Erityisviranomaisena tullin rikostutkinta koskee tullirikoksia, jotka tullin rikostorjuntaL 1:2 säännöksessä määriteltä. Tullirikoksia ovat rikokset jonka noudattamisen valvonta tai täytän-

⁴⁸ Helminen ym. 2014, 126.

⁴⁹ Helminen ym. 2014, 127.

⁵⁰ Ibid, 126.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid, 126-127.

⁵³ Ibid, 141.

⁵⁴ HE 153/2015, 1.

pano ovat Tullin tehtäviä, kuten TL 14:99 määritellyt tullaukseen liittyvät tullirikkomukset. Tullirikoksia ovat myös RL 16:3 tarkoitettu haitanteko virkamiehelle tai niskoittelu tullimestä vastaan (RL16:4b), laiton tuontitavaraan ryhtyminen (RL 46:6), sekä kaikki rikokset joihin sisältyy omaisuuden maahantuontia, maastavientiä tai Suomen kautta kuljettamista. Tällaisista rikoksista voi esimerkiksi tulla kysymykseen veropetokset (RL 29:1-3), salakuljetus (RL 46:4-5) tai huumausainerikokset (RL 50:1-2).⁵⁵

2.4 Rajavartiolaitos

Rajavartiolaitoksen perustehtäviä ovat Suomen rajojen rajanvalvonta sekä rajanylityspaikoilla suoritettavat rajatarkastukset, jotka liittyvät henkilöiden maahantulo- ja maastalähtövalvontaan.⁵⁶

Rajavartioviranomaisen toimivalta suorittaa esitutkinta ja toimivaltajärjestelyt suhteessa muihin esitutkintaviranomaisiin on säädetty rajavartiolain 6 luvun 42-45 §:ssä. Rajavartiolaitos voi suorittaa Tullin ohella rajavartiolain 24 §:ssä mainittuja tullitehtäviä, sekä lain 21 §:n mukaisesti poliisin pyynnöstä yksittäistapauksessa suorittaa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä koskevia poliisitehtäviä.⁵⁷

Rajavartiolaitos suorittaa sen omaan toimialaan kiinteästi kuuluvien vakavien ja laajojen rikosten esitutkintaa mm. laittoman maahantulon (RL 17:8 ja 8a) ja siihen liittyvän ihmiskaupan (RL 25:3 ja 3a) osalta.⁵⁸ Vuoden 2016 osalta pelkästään kesäkuuhun mennessä Rajavartiolaitos oli aloittanut 44 kpl esitutkintoja törkeästä laittoman maahantulon järjestämisestä, sekä yhden törkeästä ihmiskaupasta, sekä yhden ihmiskaupasta.⁵⁹

2.5 Poliisi, Tulli ja Rajavartiolaitos-yhteistyö

Poliisi, Tulli ja Rajavartiolaitoksen (PTR-viranomaiset) yhteistoiminnasta annetun lain (687/2009) tarkoituksena on edistää PTR-viranomaisten yhteistoimintaa. Yhteistoiminnalla tarkoitetaan rikostorjuntaan, valvontatoimintaan tai kansainväliseen yhteistyöhön liittyvän toimenpiteen suorittamista sekä toimimista yhteistyössä PTR-viranomaisten yhteisellä tehtävälueella. Tällä tavoitellaan, että eri viranomaisten tehtävät tulevat hoidetuiksi tarkoituksenmukaisesti, tehokkaasti ja taloudellisesti.⁶⁰

⁵⁵ Helminen ym. 2014, 141.

⁵⁶ Ibid, 135-136.

⁵⁷ Ibid, 136.

⁵⁸ Ibid, 136-137.

⁵⁹ Karjalainen 2016.

⁶⁰ Helminen ym. 2014, 134.

PTR-yhteistyöllä on merkitystä myös rikoshyödyn jäljittämisen osalta. PTR-yhteistyö elimen kautta voidaan tehokkaasti vaihtaa tietoa tarvittavista asioista eri viranomaisien välillä rikoshyödyn jäljittämiseksi, koska PTR-viranomaisilla on kullakin omat säädetyt tehtävänsä, tietokantansa ja osaaminen eri rikostorjunnan alueilta.

2.6 Syyttäjälaitos

Syyttäjän tehtävät ovat säännelty syyttäjälaitoksesta annetussa lain (439/2011) 1 luvun 6 §:ssä. Syyttäjän tehtäviin kuuluu rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen tämän käsiteltävässä olevassa asiassa. Tämä tarkoittaa rikosasian käsittelyä oikeudenkäynnissä ja syyteharjoituksissa. Syyttäjä on keskeisessä asemassa rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisessa koko rikosprosessin aikana aina esitutkinnasta ylimpään muutoksenhakuasteeseen asti ja näin ollen toimii rikosprosessin toteutumisen osalta avainasemassa. Syyttäjät kuuluvat hallinnollisesti oikeusministeriön alaisuuteen.⁶¹

Syyttäjälaitos koostuu Valtakunnansyyttäjävirstosta ja alueellisista syyttäjävirstoista. Valtakunnansyyttäjävirsto toimii hallinnollisena keskusvirstona (SyyttäjälaitosL 1:2) ja syyttäjävirstot vastaavat syyttäjien tehtävien suorittamisesta toimialueillaan. Valtakunnan syyttäjä toimii kaikkien syyttäjien esimiehenä syyteasioissa ja tällä on toimivalta puuttua yksittäisen syyttäjän ratkaisuihin (SyyttäjälaitosL 1:4).⁶²

Lisäksi erityissyyttäjinä toimivat valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies, joilla on oikeus nostaa syyte PL 110 §:n tuomarin virkarikosasioissa ja laillisuusvalvontaan kuuluvissa asioissa.⁶³

Syyttäjä toimii syyttäjälaitoslain (439/2011) 1 luvun 7 §:n mukaisesti itsenäisesti ja hänellä on riippumaton syyteharjoitustalva ja on toimivaltainen koko maassa. Syyttäjälaitos on näin ollen riippumaton hallinnosta, poliisista ja tuomioistuimista.⁶⁴

Syyttäjällä on rikosprosessin esitutkintavaiheessa yhteistoiminnallinen rooli, jonka puitteissa syyttäjä kantaa omalta osaltaan vastuun esitutkinnan asianmukaisuudesta. Syyttäjän on kyettävä puolustamaan esitutkinta-aineiston objektiivisuutta ja virheettömyyttä.⁶⁵

⁶¹ Helminen ym. 2014, 161.

⁶² HE 286/2010, 17.

⁶³ HE 286/2010, 18.

⁶⁴ Tolvanen, Matti 2004, 119.

⁶⁵ Helminen ym. 2014, 162.

Hyvän syyteharkinnan pohja on toimiva esitutkintayhteistyö syyttäjän ja poliisin välillä. Poliisi siirtää pääsääntöisesti suoritettua esitutkinnan syyteharkintaan, jos esitutkinnan suorittamisen jälkeen on edelleen syytä epäillä henkilön syyllistyneen tutkittuun rikokseen. Syyttäjän on taas nostettava syyte, jos syytteen tueksi on esitettävissä todennäköisiä syitä, näin ollen syytekynnys on korkeampi kuin esitutkintakynnys. Numeerisena lukuna syytekynnys merkitsisi ehkä 70-75 % todennäköisyyttä syyllisyydestä.⁶⁶

Syyttäjän toimivaltuuksista esitutkinnassa säädetään esitutkintalain (805/2011) 5 luvun 2 §:ssä, jonka mukaan "esitutkintaviranomaisen on syyttäjän pyynnöstä toimitettava esitutkinta tai suoritettava esitutkintatoimenpide". Säännöksen mukaan esitutkintaviranomaisen on muutoinkin noudatettava syyttäjän määräyksiä, joilla turvataan asian ETL 1 luvun 2 §:n mukaiset esitutkinnassa selvitettävät asiat, kuten teko-olosuhteet, rikosvahinko, saatu hyöty, asianosaiset sekä muut mm. syyteharkintaa varten selvitettävät seikat.

Vaikka esitutkintaa johtaa esimerkiksi poliisissa tutkinnanjohtaja, on syyttäjän pyytämä toimenpide suoritettava. Syyttäjä ei voi itse kuitenkaan tutkia rikosasiaa, vaan hänen on määrättävä poliisi toimittamaan esitutkinta. Syyttäjä ei voi määrätä esitutkintaa lopetettavaksi, vaikka tämä olisi sitä mieltä, että ei aio asiassa nostaa syytettä. Esitutkinnan voi päättää vain tutkinnanjohtaja.⁶⁷

Esitutkintalain 5 luvun 3 §:ään sisältyy yhteistyövelvoite. Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän tulee neuvotella yhteistyön järjestämiseen liittyvistä kysymyksistä ja mm. esitutkintaviranomaisen tulee informoida syyttäjää esitutkinnan toimittamiseen ja toimenpiteisiin liittyvistä asioista ja tutkinnan edistymisestä. Lisäksi syyttäjän vahvaa asemaa kuvastaa esitutkintaprosessissa se, että syyttäjälle on ilmoitettava niistä rikoksista, missä epäiltynä on poliisimies, eikä asiaa käsitellä rikesakko- tai rangaistusmääräysmenettelyssä tai tutkittavaksi tulee rikos joka on esitutkintaviranomaiset ja syyttäjäviranomaiset yhdessä päättäneet kuuluvan ilmoitusvelvollisuuden piiriin.⁶⁸

Yhteistyövelvoite on näin ollen poliisin ja syyttäjän välillä kolmitasoinen. Ensinnäkin esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava syyttäjälle esitutkinnan toimittamiseen ja toimenpiteisiin liittyvistä seikoista. Syyttäjää on kuultava esimerkiksi siitä, onko esitutkinta toimitettu tarpeellisessa laajuudessa, mikäli tutkittavan asian laatu tai laajuus sitä edellyttää tai esitutkinta on tarkoitus päättää ilman että esitutkintaa saatetaan syyttäjälle. Toiseksi syyttäjä on velvollinen osallistumaan esitutkintaan tarvittavassa laajuudessa. Tämä liittyy siihen, että esi-

⁶⁶ Tolvanen 2004, 119.

⁶⁷ Helminen ym. 2014, 164-165.

⁶⁸ Ibid, 169.

tutkinta on suoritettava niin, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja todistelu voidaan ottaa rikosasian oikeuskäsittelyssä vastaan yhdellä kertaa tai että asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Näin ollen syyttäjän tulee toimia esitutkinnan aikana aktiivisesti näiden asioiden varmistamiseksi. Kolmanneksi yhteistyö esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välillä vaatii neuvottelua yhteistyön järjestämiseksi. Yhteistyöhön kuuluu yhteiset neuvottelut luonnollisena osana.⁶⁹

Syyttäjän asemaa esitutkintavaiheessa lisäksi korostaa tiettyjen pakkokeinojen käyttö esitutkinnassa. Syyttäjälle on pakkokeinolain (806/2011) 3 luvun 2 §:n 1 kohdan mukaisesti ilmoitettava vangitsemisvaatimuksesta ja lain 5 luvun 4 §:n 1 kohdan mukaisesta matkustuskieltoasiasta, ilmoitus on tehtävä ennen asian vaatimuksen tekoa tuomioistuimelle. Syyttäjä voi ottaa nämä asiat päätettäväkseen ja syyttäjä voi estää vaatimusten esittämisen, mikäli tämä katsoo, että ei tulisi nostamaan tutkittavassa asiassa syytettä. Sama ilmoitusvelvollisuus koskee myös vangitun esittämistä vapaaksi. Muista pakkokeinoista, kuten telekuuntelusta ilmoitusta ei ole laissa velvoitettu tekemään, mutta asiasta voidaan ilmoittaa syyttäjälle.⁷⁰

Edellä mainittu yhteistyö korostuu näin ollen myös rikoshyödyn jäljitystä koskevassa tiedonvaihdossa. Syyttäjän kanssa on syytä neuvotella tarvittavan todistelun hankkimisesta hyödyn tai laajennetun hyödyn menettämisen osalta, jotta syyttäjä pystyy asian perustelemaan konfiskointivaatimuksen yhteydessä oikeuskäsittely vaiheessa.

2.7 Muu viranomaisyhteistyö

Erityisesti talousrikoksiin liittyvän rikollisuuden selvittämisessä ja ehkäisemisessä tärkeistä viranomaisyhteistyö kumppaneita ovat vero- ja ulosottoviranomaiset.

Verohallinnon tehtävät ovat Verohallinnosta annetun lain (503/2010) 2 §:n mukaan verotuksen toimittaminen, verovalvonta, verojen ja maksujen kanto, perintä ja tilitys sekä veronsaajien oikeudenvallvonta. Yrityksiä ja henkilöitä koskevat verotiedot sisältäen tulo- ja omaisuustietoja ovat hyödyllisiä poliisin suorittaessa esitutkintaa. Poliisilla on laajat tiedonsaantioikeudet ja tietojen vaihto perustuu poliisilain 4 luvun (872/2011) 2 §:ään, jonka mukaan poliisilla on oikeus saada viranomaiselta tai julkista tehtävää hoitavalta yhteisöltä poliisille kuuluvan tehtävän hoitamiseksi tarpeelliset tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä, jollei tiedon antaminen ole laissa erityisesti kielletty. Omalta osaltaan tällaista tehtävää varten on perustettu Harmaan talouden selvitysyksikkö, joka Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain (1207/2010) mukaan tuottaa mm. poliisille veloitteidenhoitoselvityksiä lain 6 §:n mukaisesti.

⁶⁹ Helminen ym. 2014, 170-172.

⁷⁰ Ibid, 172-173.

Ulosottoviranomaisten tehtävistä on säädetty Ulosottokaassa (705/2007, myöhemmin UK). Ulosotto panee täytäntöön riita- tai rikosasiassa asetetun, tuomioon tai muuhun ulosottope-
rusteeseen sisältyvän yksityisoikeudellisen velvoitteen (UK 1:1.1). Pääasiassa ulosotossa pan-
naan täytäntöön rahallisia maksuvelvoitteita, mutta velvoitteet voivat olla myös muun tyyppi-
siä, kuten velvoite luovuttaa toiselle omaisuus tai hädön seurauksena luovuttaa jonkin huo-
neiston hallinta.⁷¹

Ulosoton ja esitutkintaviranomaisen välisen yhteistyön toimivaltuudet ulosottoviranomaisen
osalta tulevat UK 3:70 perusteista, joiden mukaan ulosottoviranomainen saa yksittäistapauk-
sessa antaa pyydettyä vastaajan tunnist- ja yhteystietoja sekä taloudellista asemaa ja
toimintaa koskevia tietoja syyttäjä- ja esitutkintaviranomaiselle rikosten selvittämistä, esi-
tutkintaa, syyteharkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä varten sekä törkeiden rikosten, joista ei
ole säädetty lievempää rangaistusta kuin 4 kuukautta vankeutta osalta näiden rikosten ennal-
taehkäisemistä varten.⁷²

UK 2:2 on säädetty ulosottope-
rusteista, milloin ulosmittaus voidaan panna täytäntöön. Perus-
teita ovat mm. tuomioistuimen riita- tai rikosasiassa antama tuomio, tuomioistuimen antama
turvaamistoimipäätös tai pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätös väliaikaisesta vakuus-
takavarikosta.

2.8 Menettämisseuraamuksen täytäntöönpanosta

Rikosasiassa annetun lopullisen tuomion osalta pannaan ulosottokaaren mukaisesti täytäntöön
vain siltä osin kuin siinä on asetettu yksityisoikeudellinen velvoite, kuten esimerkiksi vahin-
gonkorvausvelvoite. Turvaamistoimipäätöksiä täytäntöönpanossa sovelletaan UK 8 luvun sää-
döksiä. Menettämisseuraamuksen täytäntöönpanosta rikosasiasta annetun lopullisen tuomion
osalta vastaa Oikeusrekisterikeskus tai poliisi, kuitenkin perintätoimien osalta ulosoton avus-
tuksella, kuten jäljempänä on yksikohtaisemmin selvitetty.⁷³

Rikoshyödyn osalta turvaamistoimi tarkoittaa konkreettisesti vakuustakavarikkoa tai takava-
rikkoa, joka pääsääntöisesti tehdään esitutkintavaiheessa. PKL 6:1 mukaisesti omaisuutta voi-
daan määrätä vakuustakavarikkoon sakon, rikokseen perustuvan vahingonkorvauksen tai hyvi-
tyksen taikka valtiolle menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamisen turvaamiseksi.
PKL 6:2 mukaisesti vakuustakavarikosta päättää tuomioistuin ja väliaikaisesta vakuustakavari-

⁷¹ Leppänen, Tatu 2014, 32.

⁷² Töyrylä, Hannu (toim.) 2007, 176.

⁷³ Leppänen 2014, 94, 102.

kosta (PKL 6:3) pidättämiseen oikeutettu virkamies, jolloin vaatimus vakuustakavarikosta on tällöin tehtävä viikon kuluessa.

Tuomioistuimen on pääasiaa ratkaistaessa päätettävä PKL 6:7 mukaisesti pidetäänkö vakuustakavarikko voimassa, kunnes esimerkiksi menetetyksi tuomittu rahamäärä on maksettu tai sen perimiseksi on toimitettu ulosmittaus.

Menettämisseuraamuksen täytäntöönpanosta vastaa Oikeusrekisterikeskus sakon täytäntöönpanosta annetun lain (672/2002) 1:3 mukaisesti. Täytäntöönpanokelpoisen menettämisseuraamuksen täytäntöönpanosta vastaa poliisilaitos sakon täytäntöönpanolain 4:38 mukaisesti siltä osin kun omaisuus on poliisiviranomaisen hallussa. Sakon täytäntöönpanolain 2 luvun mukaan Oikeusrekisterikeskus huolehtii täytäntöönpanosta siltä osin, kun tuomittu rahamäärä ei ole poliisiviranomaisen hallussa.

Sakon täytäntöönpanolain 2:8 mukaisesti Oikeusrekisterikeskuksen on haettava ulosottoa jos maksukehotusta ei lähetetä tai tämä ei ole johtanut saatavan maksamiseen.

3 Rikosprosessi

Valtion tehtäviin kuuluu ryhtyä oikeudellisiin toimenpiteisiin sellaisten tekojen johdosta, jotka lainsäädännössämme on säädetty rangaistavaksi. Rikosoikeuden ja rikosprosessioikeuden välillä vallitsee vuorovaikutussuhde. Rikosprosessioikeuden tehtävänä on ylläpitää rikosoikeusjärjestelmää. Rikosoikeus on aineellista (materiaalista) oikeutta, jonka säännöksiä on sovelletaan itse ristiriitatilanteen ratkaisussa. Prosessioikeuden normit muodostavat ikään kuin pelisäännöt, joita menettelyssä on noudatettava. Suuri osa prosessioikeuden normeista kytkeytyy olennaisiin perus- ja ihmisoikeuksiin, joilla pyritään turvaamaan asian osallisille henkilöille oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, jonka tarkoitus on johtaa oikeaan ja oikeudenmukaiseen lopputulokseen.⁷⁴

Rikosprosessi on lailla säännelty menettely, jonka tarkoituksena on rangaistusvastuun toteuttaminen yksittäistapauksissa. Rikosprosessin vaiheita ovat esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja rangaistuksen tai muun seuraamuksen täytäntöönpano.⁷⁵

Rikosprosessilla nähdään olevan kaksi pääasiallista funktiota, rikosvastuun toteuttaminen ja epäillyn oikeusturvan toteuttaminen⁷⁶. Prosessissa poliisi selvittää rikoksen ja suorittaa esi-

⁷⁴ Helminen, Klaus 2007, 13-14

⁷⁵ Helminen ym 2014, 17.

⁷⁶ Niemi-Kiesiläinen, Johanna 2004, 118.

tutkinnan, syyttäjä toteuttaa syyteharkinnassa rikosvastuun toteutumisen, tuomari varmistaa oikeudenkäynnissä oikeudenmukaisuuden ja syytetyn puolustaja taas syytetyn edun.⁷⁷

Edellä mainittujen rikosprosessin eri vaiheita sääntelevät esitutkintalaki (805/2011) esitutkinnan suorittamisen osalta viranomaisten toimesta. Syyttäviviranomaisen suorittamaa syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä rikosasioissa sääntelee laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997).⁷⁸

Tuomioistuimen tuomitseman rangaistuksen täytäntöönpanosta vastaa Rikosseuraamuslaitos ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen, kuten menettämisseuraamuksen täytäntöönpanosta vastaa Oikeusrekisterikeskus, jota menettelyä edellä työssä tarkemmin on selvitetty. Rikosseuraamuslaitoksen tehtäviä sääntelee laki rikosseuraamuslaitoksesta ja Oikeusrekisterikeskuksen tehtäviä sääntelee laki Oikeusrekisterikeskuksesta (625/2012).

4 Euroopan unionin oikeus

Rikoslain 10 luvun uudistus perustuu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviin (2014/42/EU). Direktiivi on pantu täytäntöön kansallisessa lainsäädännössä hieman myöhässä 10 luvun (356/2016) tullessa voimaan 20.5.2016, kun se direktiivin 12 artiklan mukaan olisi pitänyt panna täytäntöön 10/2015 mennessä.⁷⁹

Seuraavassa lain muutosta lähestytään Eu-oikeuden vaikutuksesta kansalliseen lainsäädäntöön, käydään läpi Eu-oikeuden velvoittavuutta ja täytäntöönpanoa kansallisessa lainsäädännössä.

Eu-oikeudella viitataan EU:n normeja, rakenteita ja valtiosisäisiä oikeusvaikutuksia koskevaan kokonaisuuteen.⁸⁰ Eu-oikeudella tarkoitetaan kaikkea oikeudellista normiainesta Euroopan unionin rakenteissa. Termin käyttöyhteyden ulkopuolelle jäävät kuitenkin ulko- ja turvallisuuspolitiikka, koska perusluonteeltaan kyse on hallitustenvälistä yhteistyötä, jossa unionilla ei ole omaa itsenäistä toimivaltaa.⁸¹

Yksi Eu:n lähihistorian merkittävimpiä muutoksia on Lissabonissa 2007 tehty Lissabonin sopimus, joka astui voimaan joulukuussa 2009. Sopimuksella muutettiin Euroopan unionista tehtyä

⁷⁷ Niemi-Kiesiläinen 2004, 119.

⁷⁸ Helminen ym. 2014, 17.

⁷⁹ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>

⁸⁰ Raitio, Juha 2016, XXI. Ojanen, Tuomas 2010, 3.

⁸¹ Ojanen 2010, 3

sopimusta, sekä Euroopan yhteisöstä tehtyä sopimusta. Lissabonin sopimuksen mukaisesti unionin sopimusjärjestelmä koostuu kahdesta sopimuksesta, Euroopan unionista tehdystä sopimuksesta (SEU), sekä Euroopan unionin toiminnasta tehdystä sopimuksesta (SEUT). Käytännössä uudistus yhdisti Euroopan yhteisön ja Euroopan unionin yhdeksi oikeushenkilöksi, sekä samalla purettiin ns. pilarirakenne. Lissabonin sopimus ei korvannut aikaisempia sopimuksia, vaan toi muutoksia ja lisäyksiä aikaisempiin sopimuksiin. Lissabonin sopimus on vaikuttanut merkittävästi Eu-oikeuden perusteisiin. Sopimuksen merkittävin vaikutus on ollut perus- ja ihmisoikeuksiin unionissa Lissabonin sopimuksen korvattessa vuonna 2004 tehty sopimus Euroopan perustuslaiksi, jota ei lopulta pystytty saattamaan voimaan jäsenmaissa. Lissabonin sopimus on kuitenkin melko samansisältöinen kuin perustuslakisopimus, sillä erolla, että se ei korvaa aikaisempia perustussopimuksia kuten perustuslakisopimuksen oli tarkoitus. Näin ollen esimerkiksi Suomen liittymissopimus unioniin jää voimaan erityisjärjestelyineen (kuten Ahvenanmaan itsehallinto). Toinen merkittävä, käytännön muutos on perustussopimusten artiklanumeroinnin uudistus.⁸²

4.1 Eu-oikeuden rakenteesta

Euroopan unionin päätöksentekomenettelyt voidaan jakaa lainsäätämismenettelyyn ja muihin menettelyihin. Ainoastaan ulko- ja turvallisuuspolitiikan alalla ei voida antaa lainsäädännöksi katsottavia säädöksiä. Tässä työssä tarkastellaan lainsäätämismenettelyä, jossa hyväksyttävissä säädöksiä ovat asetukset, direktiivit ja päätökset. Lissabonin sopimuksen mukaan lainsäädäntömenettelyssä käytetään tavallista lainsäätämisyjärjestystä, joka Lissabonin sopimuksen myötä laajeni entisestä 37 alasta 86 alalle. Näistä uusista käyttöaloista merkittävin on rikosoikeudellinen yhteistyö, syyttäjävirsto, sekä poliisiyhteistyö.⁸³

Näin ollen nyt tarkasteltavana oleva rikoslain 10 luvun muutos, joka perustuu Euroopan unionin antamaan direktiiviin on verrattain uusi menettely Euroopan unionissa, eikä ollut mahdollista ennen vuoden 2009 Lissabonin sopimusta.⁸⁴

Aikaisemmin rikosoikeuden yhtenäistäminen tai poliisiyhteistyö on perustunut jäsenvaltioiden välisiin yleissopimuksiin, jotka ovat vielä Lissaboninkin sopimuksen jälkeen mahdollisia, mutta käytännössä niiden merkitys on vähentynyt tai loppunut kokonaan. Toinen ennen Lissabonin sopimusta ollut instrumentti oli puitepäättös, joka lainsäädäntöinstrumenttina on loppunut, mutta ennen Lissabonin sopimusta tehtyjä puitepäätöksiä on kuitenkin edelleen voimassa.

⁸² Lissabonin sopimus 2009; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>. Ks. myös Ojanen 2010, 6-7.

⁸³ *Ibid*, 32.

⁸⁴ Lissabonin sopimus 2009; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>.

Puitepäättös on verrattavissa nykyisin direktiiviin, joka toimii nykyään rikosoikeudellisen yhteistyön instrumenttina.⁸⁵

Huomioitavaa on, että tietyillä tavallisen lainsäätämisyjärjestyksen aloilla, kuten rikosoikeudellisen menettelyn osatekijöiden, rikostunnusmerkistöjen ja seuraamusten lähentäminen, että poliisiyhteistyön aloilla on ns. hätäjarrumekanismi. Tämän mekanismin menettelyyn jäsenvaltio voi turvautua, jos jäsenvaltio katsoo, että lakiehdotus voi vaikuttaa sen rikosoikeusjärjestelmän perusteisiin. Muita aloja mihin hätäjarrumekanismia voidaan soveltaa, ovat sosiaaliturvajärjestelmä ja mikäli jossakin asiassa ei päästä neuvostossa yksimielisyyteen.⁸⁶

Jäsenvaltio voi pyytää asian saattamista Eurooppaneuvoston käsiteltäväksi ja menettelyn keskeyttämistä. Eurooppaneuvoston on tällöin neljän kuukauden kuluessa menettelyn keskeyttämisestä joko palautettava asia neuvostolle menettelyn jatkamiseksi tai pyydettyä komissiota tekemään uusi ehdotus. Rikosoikeudellisen menettelyn osatekijöiden, rikostunnusmerkistöjen ja seuraamusten lähentämisen, syyttäjänviraston sekä poliisiyhteistyön osalta yhdeksän jäsenvaltiota voi halutessaan aloittaa myös tiiviimmän yhteistyön, mikäli asiassa ei päästä Eurooppa-neuvostossa yhteisymmärrykseen.⁸⁷

EU-oikeus jaetaan primääriseen ja sekundääriseen oikeuteen. Primäärinen oikeus on tulkinnan ja pätevyuden peruste sekundääriselle oikeudelle ja sekundääristä oikeutta on tulkittava yhteensopivasti primäärisen oikeuden kanssa. Primäärinen oikeus asettaa puitteet EU:n toimielin- ja päätöksentekojärjestelmälle ja sitä kautta sekundääriselle oikeudelle, joka syntyy näiden järjestelmien toiminnan tuloksena. Sekundääristä oikeutta johdetaan siis primäärioikeuden nojalla, jonka perustana ovat perustamissopimukset ja niiden artiklat⁸⁸. Primäärinen oikeus koostuu perustamissopimuksista, sen liitteistä sekä myöhemmistä muutoksista ja lisäyksistä.⁸⁹

Sekundäärinen oikeus syntyy toimielin- ja päätöksentekojärjestelmissä edellä mainituissa lainsäätämisyjärjestyksessä ja muissa menettelyissä. Sekundäärinen oikeus koostuu asetuksista, direktiiveistä ja päätöksistä. Säädösten hierarkiasta taikka niiden välisistä suhteista ei ole määräyksiä perustamissopimuksissa.⁹⁰

⁸⁵ Melander, Sakari 2015, 86-88.

⁸⁶ Ojanen 2010, 32-33.

⁸⁷ HE 23/2008, 67.

⁸⁸ Melander 2015, 77-78.

⁸⁹ Ojanen 2010, 36-37.

⁹⁰ Ibid, 38.

Asetukset velvoittavat jäsenvaltioitaan kaikilta osin ja sovelletaan sellaisenaan kaikissa jäsenvaltioissa. Asetukset velvoittavat siitä huolimatta, vaikka niitä ei olisi voimaansaatettu jäsenvaltioiden kansallisessa lainsäädännössä. Näin ollen esimerkiksi suomalainen hallintovirkamies ei voi sivuuttaa asetusta toiminnassaan sillä perusteella, että sitä ei ole voimaansaatettu kansallisen toimeenpanolain voimaantulon jälkeen. Asetuksia ei käytännössä edes voimaansaateta erikseen jäsenvaltioissa, ellei asetus tähän nimenomaisesti velvoita toimimaan.⁹¹

Asetukset voivat kuitenkin syrjäyttää Eu-oikeuden etusijaperiaatteen mukaisesti kaikki asetuksen kanssa ristiriidassa olevat kansallisen oikeuden säädökset.⁹²

Direktiivit sitovat Eu:n jäsenvaltioita ja velvoittavat jäsenvaltiot direktiivillä saavutettavaan tulokseen, mutta jättää jäsenvaltioiden viranomaisille valittavaksi muodon ja keinot tuloksen saavuttamiseksi. Jokaisessa direktiivissä on asetettu aina tietty määräaika, missä ajassa direktiivi on pantava täytäntöön jäsenvaltiossa. Yleisesti Suomessa direktiivit sisällytetään kansalliseen lainsäädäntöön eduskunnan hyväksymillä laeilla tai valtioneuvoston antamilla asetuksilla.⁹³ Direktiivi poikkeaa asetuksista myös siinä, että ne sitovat vain niitä jäsenvaltioita, joille ne ovat osoitettu.⁹⁴

Päätökset eroavat edellisistä siinä, että ne eivät ole lainsäädäntöinstrumentteja, vaan verrattavissa jäsenvaltioiden hallintoviranomaisten päätöksiin. Päätökset kuitenkin velvoittavat niitä jäsenvaltioita, joille ne ovat osoitettu. Päätöksiä on käytetty esimerkiksi EU: valitontukien järjestelmässä tai kilpailulainsäädännön rikkomistapauksissa. Myös esimerkiksi rikosoikeudellisen yhteistyön kannalta merkittävä instituutio Eurojust on perustettu neuvoston päätöksellä.⁹⁵

EU-oikeuden ja kansallisen lainsäädännön keskinäistä suhdetta määrittelevät muutamat periaatteet. Eu-oikeuden etusija periaate tarkoittaa, että EU-oikeuden ja kansallisen lainsäädännön ollessa ristiriidassa Eu-oikeudella on syrjäyttävä vaikutus esimerkiksi tuomioistuimen tai muun lainsoveltajan toiminnassa. Tulkintavaikutus on periaatteena taas sitä, että Eu-oikeudella on kyky vaikuttaa kansallisen oikeuden tulkintaan ja näin ollen omaa välillisen vaikutuksen.⁹⁶

⁹¹ Ojanen 2010, 41.

⁹² Ibid, 42.

⁹³ Ibid, 42-43.

⁹⁴ Melander 2015, 83.

⁹⁵ Ibid, 85-86.

⁹⁶ Ojanen 2010, 58, 59.

Välittömän oikeusvaikutuksen periaatetta voidaan luonnehtia siten, että EU-oikeuden nykytilassa perusteiltaan on kysymys siitä, että voiko EU- oikeus tulla suoraan sovellettavaksi oikeusnormina lainkäyttöratkaisussa kansallisessa tuomioistuimessa, eikä välillisesti kansallisen oikeuden tulkinnan kautta. Välitön oikeusvaikutus sisältää useita näkökulmia ja on käsitteenä monisyinen, mutta mm. tarkoittaa EU-oikeuden kykyä tuottaa yksityisille oikeussubjekteille oikeuksia, joihin he voivat vedota kansallisessa oikeudessa, sekä kansallisen tuomioistuimen velvollisuutta suojata yksilön oikeuksia tämän vaatimuksesta tai tietyin edellytyksin viran puolesta yksilöiden EU-oikeuteen perustuvia oikeuksia, joiden myötä ristiriitatilanteessa velvollisuus jättää soveltamatta kansallista lainsäädäntöä.⁹⁷

4.2 EU-rikosoikeus

Rikosoikeutta on pidetty korostuneesti kansallisena oikeudenalana ja ymmärretty läheisesti kansalliseen suvereniteettiin liittyväksi. Rangaistavien tekojen alasta, niistä seuraavista rangaistuksista, yleisistä opeista ja niiden oppirakennelmia on pidetty kunkin EU-jäsenvaltion omana asiana. Vaikka rikosoikeudella on Euroopan tasolla kansallinen luonne, on yhteistyötä ja sopimuksia valtioiden kesken, varsinkin kansainvälisen rikollisuuden torjunnassa tehty jo 1900-luvun alkupuolelta asti, ennen unionin syntyä. EU:lla on nykyisin entistä laajempi rikosoikeudellinen toimivalta, EU-komissiolla ja EU-tuomioistuimella on toimivalta tarkastella puhtaana kansallisena pidettyjä toimintoja ja EU-rikosoikeudesta voidaan tietyiltä osin puhua puhtaasti ylikansallisesta oikeudesta. Monen kansallisen rikossäännöksen taustalla on EU-rikosoikeutta ja se on osa Suomen kansallista rikosoikeutta.⁹⁸

EU-oikeus on saanut yhä enemmän merkitystä riita- ja rikosasioissa sitä mukaa kun rikosoikeuden ja yksityisoikeuden eurooppalaistuminen ja vastaavasti EU-oikeuden rikos- ja yksityisoikeudellistuminen ja vastaavasti EU-oikeuden rikos- ja yksityisoikeudellistuminen on edistynyt.⁹⁹

Vuonna 1993 Maastrichin sopimuksella luotiin Euroopan unioni, jolloin rikosoikeudellinen yhteistyö sisällytettiin unionin tehtäviin¹⁰⁰. Maastrichin sopimuksen aikakaudella rikosoikeudellisen yhteistyön instrumentteja olivat jäsenvaltioiden yhteiset kannat, yhteiset toiminnot sekä yleissopimukset. Yleisiä kantoja ei kuitenkaan Maastrichin sopimuksen aikakaudella juurikaan valmisteltu, mutta yleissopimuksia, joista merkittävin lienee Europol- yleissopimus, sekä muita sopimuksia, kuten ajokieltoa, lahjontaa, sekä rikosten johdosta tapahtuvaa luovuttamista

⁹⁷ Ojanen 2010, 66.

⁹⁸ Melander 2015, 1-2.

⁹⁹ Ojanen, Tuomas 2016, 77.

¹⁰⁰ Maastrichin sopimus 1993; https://europa.eu/european-union/law/treaties_fi. Ks. myös Melander 2015, 3.

koskevia yleissopimuksia tehtiin kymmenen.¹⁰¹ Tärkeä instrumentti oli myös yhteinen toiminta, joita annettiin ko. aikakautena useita mm. oikeusavussa noudatettavista toimintatavoista, rahanpesusta, rikollisjärjestöön osallistumisen kriminalisoinnista ja lahjonnasta yksityisellä sektorilla¹⁰². Euroopan Unionin ns. I pilarin ylikansallisilla elimillä (Komissio, Euroopan parlamentti ja EU-tuomioistuin) ei ollut kuitenkaan tuona aikana kuin vähäinen merkitys III pilariin kuuluvalla jäsenvaltioiden välisessä yhteistyössä oikeudellisissa asioissa.¹⁰³

Vuonna 1999 voimaan astunut Amsterdamin sopimus merkitsi melko suurta muutosta Eurokosoikeuden kannalta, koska Maastrichin sopimuksen aikakaudella rikosoikeudelliseen yhteistyöhön liittyvät määräykset oli koettu tehottomiksi.¹⁰⁴ Oikeus- ja sisäasioissa käytettävien lainsäädäntöinstrumenttien oikeusvaikutukset ja luonne jättivät unionin näkökulmasta toivomisen varaa.¹⁰⁵

Vuonna 2009 voimaan astunut Lissabonin sopimuksen myötä EU:n ns. pilarirakenne purkaantui ja hallitusten välinen III-pilarissa ollut rikosoikeudellinen yhteistyö päättyi. Sopimuksen myötä EU ja jäsenvaltiot voivat toimia lainsäätäjinä ja antaa oikeudellisesti velvoittavia säädöksiä rikosoikeuden alalla.¹⁰⁶ Näin ollen rikosoikeudellisen yhteistyön erityisinstrumenttina jatkossa toimivat direktiivit puitepäätösten sijaan, kuten edellä on jo todettukin¹⁰⁷. EU-oikeudella voi olla positiivinen vaikutus, joka tarkoittaa edellä mainittua kansallisen rikosoikeuden säätämisen ohjaamista¹⁰⁸. Negatiivisella oikeusvaikutuksella tarkoitetaan jäsenvaltioiden pidättäytymistä sellaisista toimenpiteistä, jotka voivat vaarantaa EU:n tavoitteiden toteutumista¹⁰⁹.

EU:n sisäisen rikostorjunnan osalta Maastrichtin sopimuksesta polveutuva yhteistyö oikeusasioissa on konkretisoitunut niin, että erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa yhteistyötä on tehostettu. Vakavan rikollisuuden torjunta vaatii jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä, sillä kansainvälistyvän rikollisuuden torjumiseen minkään jäsenvaltion voimavarat eivät yksin riitä. Yhteistyö oikeus- ja sisäasioissa liittyy EU:n jäsenvaltioiden poliisi-, tulli-, maahanmuutto- ja oikeusviranomaisten vuoropuheluun, virka-apuun ja yhteishankkeisiin. Tätä vuoropuhelua varten EU:ssa on Euroopan poliisivirasto (Europol) ja Euroopan unionin oikeudellisen yhteistyön yksikkö (Eurojust), sekä poliisiviranomaisten kouluttamiseen keskittyvä Eu-

¹⁰¹ Melander 2015, 6-7.

¹⁰² Ibid, 8.

¹⁰³ Melander 2015, 8-9.

¹⁰⁴ Amsterdamin sopimus 1999; https://europa.eu/european-union/law/treaties_fi. Ks. myös Melander 2015, 10.

¹⁰⁵ Melander 2015, 10. (alkuperäinen lähde Peers, Steve 2006, 20-21.)

¹⁰⁶ Melander 2015, 17.

¹⁰⁷ Ibid, 18.

¹⁰⁸ Ibid, 20.

¹⁰⁹ Ibid, 21.

roopan poliisiakatemia (CEPOL). Nämä virastot tukevat rajat ylittävää yhteistyötä rikollisuuden torjunnassa.¹¹⁰

Europolin keskeiset tehtävät ovat tehostaa jäsenvaltioiden viranomaisten välistä tietojenvaihtoa mm. huumekaupan, ihmiskaupan ja muun vakavan rikollisuuden aloilla. Europol tukee jäsenvaltioita lisäksi tekemällä operatiivista toimintaa koskevia analyyskejä sekä jakamalla tutkinnassa ja operatiivisessa toiminnassa tarvittavaa asiantuntemusta ja teknistä tukea.¹¹¹

Eurojustin keskeiset tehtävät ovat edistää jäsenvaltioiden oikeudellista yhteistyötä ja koordinointia Euroopassa. Virasto pyrkii helpottamaan jäsenvaltioiden tutkinta- ja syytetoimia sellaisten rikosten osalta, jotka ulottuvat usean jäsenvaltion alueelle, sekä helpottaa oikeusapupyyntöjen täyttämistä ja luovutuspyyntöjen täytäntöönpanoa.¹¹²

5 Menettämisseuraamus

Menettämisseuraamussäännökset (konfiskaatio) ovat vuosituhaten alussa tehdyn menettämisseuraamuksia koskevien säännösten kokonaisuudistuksessa otettu osaksi rikoslakiin säädettyä 10 lukua, jolla on kumottu niin rikoslain, kuin sen ulkopuoliset menettämisseuraamussäännökset¹¹³.

Menettämisseuraamuksella tarkoitetaan lakiin perustuvaa omaisuuden vastikkeetonta menettämistä valtiolle rikoksen johdosta. Menettämisseuraamus ei ole kuitenkaan rangaistus, vaan turvaamistoimenpide.¹¹⁴ Menettämisseuraamukseen tuomittu voi kuitenkin usein kokea menettämisseuraamuksen rangaistuksena, vaikka menettämisseuraamuksen oikeudellinen luonne on turvaamistoimenpide¹¹⁵.

Menettämisseuraamuksen perimmäinen tarkoitus ja sen käyttö on tarpeen jonkin esineen ominaisuuksien vuoksi (esimerkiksi rikoksentekoväline, vaarallinen esine), rikosten ennalta estämiseksi tai rikoksen taloudellisen hyödyn pois saamiseksi tai sen varmistamiseksi, ettei hyötyä käytetä uusien rikoksien rahoittamiseen¹¹⁶. Menettämisseuraamuksella tavoitellaan periaatetta hyötykonfiskaation osalta, että rikoksien teko ei olisi kannattavaa. Esinekonfiskaation osalta sellaiset esineet, joilla ei ole laillista käyttötarkoitusta, tulisi saada pois teki-

¹¹⁰ Raitio 2016, 126.

¹¹¹ Ibid, 128.

¹¹² Ibid, 128-129.

¹¹³ HE 80/2000, 1. Ks. myös Viljanen 2007, 18-19.

¹¹⁴ HE 80/2000, 4.

¹¹⁵ Viljanen 2007, 16.

¹¹⁶ Ibid, 19.

jöiltä. Vaikka esineellä olisikin laillinen käyttötarkoitus, estettäisiin menettämisseuraamuksella esineen käyttäminen uusiin rikoksiin¹¹⁷.

Menettämisseuraamus on yleisesti jaoteltu eri perusteilla, rikoksen tuottaman hyödyn, rikoksentekovälineiden, ja rikoksella aikaansaatuun esineiden sekä rikoksen välittömän tosiasiallisen kohteen menettämiseen. Rikoslain 10 luvussa nämä periaatteet ovat nähtävissä menettämisseuraamussäännöksissä; 2 § hyödyn menettäminen ja 3 § laajennetun hyödyn menettäminen, 4 § rikoksentekovälineen menettäminen ja 5 § muun omaisuuden menettäminen.¹¹⁸

Menettämisseuraamuksen kohteen osalta on käytetty jaottelua esine- ja arvokonfiskaatioon. Esinekonfiskaatio kohdistuu tiettyyn esineeseen ja muuhun omaisuuteen sellaisenaan ja arvokonfiskaatio kohdistuu esineen tai muun omaisuuden arvoon. Rikoslain 10 luvun 8 §:n mukaan jos 4 §:ssä tai 5 §:ssä tarkoitettua omaisuutta ei voida tuomita menetetyksi tietyin 6 §:ssä tarkoitettuun edellytyksiin, esimerkiksi tilanteessa, missä esine tai omaisuus kuuluu muulle kuin rikoksentekijälle, tällöin menettämisseuraamus voidaan tuomita arvokonfiskaationa, eli tekijä määrätään menettämään esineen sijasta kyseisen esineen arvo.¹¹⁹

Yleiset edellytykset menettämisseuraamuksen määräämiseksi tulevat rikoslain (1889/39) 10 luvun 1 §:stä. Säännöksen 1. momentin mukaisesti määräämisen edellytyksenä on laissa rangaistavaksi säädetty rikos. Lisäksi menettämisseuraamus voidaan 2. momentin 1 kohdan mukaisesti määrätä, vaikka tekijä ei ole teon hetkellä täyttänyt 15-vuotta tai on syyntakeeton. Hyötykonfiskaation avulla on tarkoitus edelleen ottaa pois sellainen hyöty tai arvo, mihin taholla ei ole oikeutta.¹²⁰

Menettämisseuraamukseen määrääminen voi kohdistua myös rikoslain 1 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaisesti tekijään, joka on vapaa rangaistusvastuusta rikoslain 4 luvun 2 §:n, 4 §:n 2 momentin, 5 §:n 2 momentin, 6 §:n 3 momentin tai 45 luvun 26 b §:n 2 momentin mukaisissa tapauksissa (anteeksiantoperusteet). Lisäksi menettämisseuraamus voidaan tuomita oikeushenkilölle 1 §:n 2. momentin 3 kohdan mukaisesti, vaikka rikoksentekijää ei ole saatu selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen.¹²¹

¹¹⁷ HE 80/2000, 4.

¹¹⁸ Ibid, 21.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Viljanen 2007, 35.

¹²¹ Viljanen 2007, 38-39. Ks. myös rikoslain (39/1889) 4 luvun vastuuvapausperusteet; 2 § kieltoerehdykset, 4 § 2 momentti hätävarjelu, 5 § 2 momentti pakkotila tai 6 § 3 momentti voi-makeinojen käyttö

Rikos voi olla tuottamuksellinen että tahallinen ja menettämisseuraamuksen määräämiselle on asialle annettu merkitystä. Esimerkiksi rikoslain (1889/39) 10 luvun 4 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetut hengenvaaralliset välineet, kuten ampuma-ase voidaan määrätä menetyksi myös tuottamuksellisessa rikoksessa, mutta 4§:n 2. momentin tarkoittamat esineet tai omaisuus, joita on käytetty tahallisen rikoksen tekemisessä, menettämisseuraamuksen määräämiseksi edellytettäisiin teon tahallisuutta.¹²²

Yleisiin edellytyksiin on rikoslain 10 luvun muutoksesta annetun lain (356/2016) yhteydessä säädetty lisättäväksi 10 luvun 1 §:ään uusi 3 momentti. Lisäys perustui siihen, että EU- direktiivin (2014/42/EU) 4 artiklan 2 kohdan mukaan menettämisseuraamukseen tuomitseminen tulisi olla mahdollista myös tilanteissa, joissa direktiivin 4 artiklan 1 kohdassa tarkoitettua lainvoimasta tuomiota ei ole voitu antaa tilanteessa, missä epäilty on sairas tai paennut. Edellytyksenä kuitenkin artiklan 2 kohdan mukaisesti on, että rikosprosessi epäilystä rikoksesta on aloitettu ja menettely voisi johtaa rikustuomioon, jos vastaaja olisi voinut osallistua oikeudenkäyntiin.¹²³

Laissa ei ole aikaisemmin säännelty menettämisseuraamus vaatimuksen tutkimista tuomioistuinkäsittelyssä tapauksissa, joissa ei ole tehty tai voida tehdä rangaistusvaatimusta, vaikka se oikeuskäytännön mukaan on ollut mahdollista. Mahdollisuus tähän prosessiin on epäsuorasti ilmennyt oikeudenkäynnistä annetun lain (689/1997) 4 luvun 12 §:ssä, jonka mukaan muuta julkisoikeudellista seuraamusta kuin rangaistusvaatimusta koskeva vaatimus käsitellään siinä tuomioistuimessa, joka olisi toimivaltainen käsittelemään syytteen. Näin ollen rikoslain 10 luvun yleisiä edellytyksiä koskevaan 1 §:ään on lisätty 3 momentti, jonka mukaan menettämisseuraamukseen voidaan määrätä, vaikka rikoksen tekijää ei saada selville, tätä vastaan ei nosteta syytettä tai tuomita rangaistukseen.¹²⁴

Rikoslain 10 (39/1889) luvun 9 §:ssä on määritelty menettämisseuraamusasian käsittelystä, jonka mukaan syyttäjän tai asianomistajan ajaessaan yksin syytettä vaatimuksesta menettämisseuraamus voidaan määrätä. Vaatimus menettämisseuraamuksen määräämisestä on mahdollista tehdä myös vasta hovioikeus käsittelyssä¹²⁵.

Menettämisseuraamus voidaan määrätä myös, vaikka asiassa jätetään syyte nostamatta taikka vastaaja jätetään tuomitsemasta rikokseen rikoslain 10 luvun 10 §:n 1 momentin 2 kohdan

¹²² Viljanen 2007, 31. Ks. myös HE 80/2000, 20.

¹²³ HE 4/2016, 11-12.

¹²⁴ Ibid, 12.

¹²⁵ Viljanen 2007, 48.

mukaisesti¹²⁶. Esimerkkinä Viljanen nostaa teoksessaan Turun hovioikeuden (R 03/1536) tuomion, missä huumausainerikokseen syyllistynyt jätettiin tuomitsematta syytetyn hakeuduttua hoitoon, mutta määräsi silti huumausaineiden kasvatukseen käytetyt välineet valtiolle.¹²⁷

Rikoshyödyn laskennassa pääsääntöisesti on vakiintunut ns. nettohyöty periaate. Tämä tarkoittaa esimerkiksi yksinkertaisuudessaan sitä, että laittomassa alkoholikaupassa hyötyä olisi myyntihinnan ja alkoholiliikkeestä ostetun hankintahinnan erotus. Hankintahinta nimenomaisesti tapauksessa otetaan huomioon vähennyksenä, koska alkoholin hankinta sinänsä ei ole rikollista toimintaa. Sen sijaan vähennyksenä ei tulisi ottaa rikoksen valmistelusta tai täytäänpanosta aiheutuvia kustannuksia.¹²⁸

Sen sijaan rikoshyödyistä ei tulisi vähentää nettohyötyperiaatteen mukaisesti hankintakuluja silloin, kun hankintakulut liittyvät muuhun rikolliseen toimintaan. Esimerkkinä huumausaineen myyjä menettää hyötynä toiminnastaan saaman myyntivoiton, sekä huumausaineen hankintaan käyttämiensä varojen arvon.¹²⁹

5.1 Suhde rahanpesulainsäädäntöön

Rahanpesua koskevista rikoksista on säädetty rikoslain (39/1889) 32 luvussa. Saman luvun 12 §:ssä on myös säädetty menettämisseuraamuksesta. Kyseisen säädöksen mukaan rahanpesun, törkeän rahanpesun ja tuottamuksellisen rahanpesun kohteena oleva omaisuus on tuomittava valtiolle menetetyksi. Mainittuja rahanpesurikoksia (RL 32:6,7,9) koskeva menettämisseuraamussäännös (RL 32:12) on erityissäännös, joka menee soveltamisjärjestyksessä hyödyn ja laajennetun hyödyn säännösten soveltamisen ohi. Esirikoksen tekijään voidaan kohdistaa RL 10 luvun hyödyn menettämistä koskeva säännös, mutta rahanpesijään voidaan kohdistaa vain RL 32:12 erityissäännös menettämisseuraamuksen tuomitsemiseksi. Rikoslain 32 luvun 12 § on lisäksi pakottava, jolloin syyttäjä on velvoitettu kohdistamaan menettämisseuraamusvaatimus rahanpesijään.¹³⁰

Hyödyn menettämistä koskevan säännöksen rikoslain 10 luvun 2 §:n 4. momentin kaltaisissa tilanteissa, missä hyöty on siirretty toiselle menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden välttämiseksi, voi menettämisseuraamus tulla kyseeseen tietyissä tapauksissa sovellettavaksi rikoslain 32 luvun 12 §:n nojalla rahanpesun kohteena. Tällöin mainittu 12 § syrjäyttäisi

¹²⁶ Viljanen 2007, 34.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Viljanen 2007, 88-89. ks. myös hyödyn laskennan periaatteista HE 80/2000 s. 21

¹²⁹ Viljanen 2007, 90-91.

¹³⁰ Sahavirta, Ritva 2008, 404.

erityissäännöksenä käsillä olevan momentin.¹³¹

Muun omaisuuden menettämisen osalta RL 42:12 §:n mukaan noudatetaan RL 10 luvun säädöksiä.

Vaikka rahanpesun kohteena oleva omaisuus tulee konfiskoida rahanpesusäädösten perusteella on kuitenkin yksityisen oikeuden etusija määritetty rikoslain 32 luvun 12 §:ssä. Kyseistä säännöstä on yksityisen oikeuden etusijan osalta uudistettu vuonna 2012 annetulla lailla (187/2012). Uuden säännöksen mukaisesti rahanpesun kohteena oleva omaisuus voidaan tuomita esirikoksella loukatulle vahingonkorvauksena ja edunpalautuksena, joka ennen lakimutosta oli osoittautunut pulmalliseksi, koska säännös oli pakottava sen osalta, että hyöty tuli tuomita valtiolle menetyksi.¹³²

5.2 Rikosvahinko

Hyödyn menettämistä koskevan RL 10 luvun 2 §:n 6. momentin mukaisesti hyötyä ei tuomita menetetyksi siltä osin kuin se on palautettu tai tuomittu taikka tuomitaan suoritettavaksi loukatulle vahingonkorvauksena tai edunpalautuksena. Edelleen RL 10 luvun 11 §:n 2 momentissa säädetään, että mikäli korvaus tai edunpalautus on suoritettu taikka tuomittu suoritettavaksi edellä mainitun 2 § 6 momentin jälkeen, menettämisseuraamus voidaan panna täytäntöön vastaavalla määrällä vähennettynä. Jos menettämisseuraamus on jo pantu täytäntöön, voi korvaukseen saajaksi määrätty hakea vastaavaa määrää suoritettavaksi valtion varoista. Tällä on tavoiteltu sitä, että vahinkoa aiheuttanut ja hyötyä saanut ei joudu kaksinkertaiseen suoritusvastuuseen.¹³³

6 Hyötykonfiskaatio - rikoslain 10 luvun uudistus

Hyötykonfiskaatioista on säädetty rikoslain (1889/39) 10 luvun 2 § ja 3 §:ssä. Säännösten sisältö on merkittävästi muuttunut Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (2014/42/EU)¹³⁴ myötä ja uudistetut hyötykonfiskaatiota koskevat säädökset ovat astuneet voimaan annetulla lailla 12.6.2016/356.

Menettämisseuraamuksia koskevia veloitteita on ennen 2014 annettua direktiiviä sisällytetty useisiin kansainvälisiin yleissopimuksiin ja niiden perusta on liittynyt usein järjestäytyneen

¹³¹ HE 4/2016, 36.

¹³² HE 138/2011, 7.

¹³³ HE 80/2000, 36. HE 4/2016, 47.

¹³⁴ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>

rikollisuuden tai rahanpesurikollisuuden torjuntaan, joilla on aiemmin yritetty lähentää rikoslainsäädäntöä EU:n alueella.¹³⁵

Vuonna 2005 on tehty Neuvoston puitepäätös (2005/212/YOS) rikoksen tuottaman hyödyn ja rikoksella saadun omaisuuden sekä rikosentekovälineiden menetetyksi tuomitsemisesta, johon myös Suomi on tuolloin sitoutunut. Puitepäätöksen tarkoituksena oli puuttua järjestäytyneen rikollisuuden päävaikuttimena toimineeseen rikoshyötyyn, koska rikoshyödyn menettämiseen liittyvät EU:ssa laaditut säädökset eivät ole riittävästi varmistaneet tehokasta jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä, koska jäsenvaltioiden lainsäädännössä on ollut eroja. Puitepäätöksillä on yritetty varmistaa menettämisseuraamuksia koskevien vähimmäissääntöjen olemassaolo. Kyseinen vuonna 2005 annettu puitepäätös ei kuitenkaan aiheuttanut Suomessa lainsäädäntömuutoksia, vaikka oikeuskirjallisuudessa on katsottu puitepäätöksen niitä edellyttäneen, eikä Suomen lainsäädäntö vastaa puitepäätöksen vaatimuksia.¹³⁶

Direktiivin (2014/42/EU) johdanto-osion 1-4 ja 8 kohdan mukaan on katsottu tarpeelliseksi jäsenvaltioiden viranomaisille antaa keinot muun muassa jäljittää, jäädäyttää, hallinnoida ja tuomita menetetyksi rikoksen tuottama hyöty. Euroopan parlamentti ja Euroopan unionin neuvosto ovat katsoneet, että rajat ylittävän järjestäytyneen rikollisuuden tärkein motiivi on rikoksella hankittu taloudellinen hyöty. Annetun direktiivin (2014/42/EU) mukaan varojen takaisinperintää ja keskinäistä oikeusapua varten tarvitaan yhä tehokkaampaa yhteistyötä, sekä säätää ankarampia oikeudellisia seuraamuksia ja pystyä tunnistamaan rikokset tehokkaasti. Direktiivin mukaan tässä ei ole aikaisempien puitepäätösten osalta onnistuttu ja hyödyn määrä on ollut riittämättömän alhainen verrattuna arvioituun hyödyn määrään ja tuomitsemista koskevia menettelyjä käytetään edelleen liian vähän.¹³⁷

Myös direktiivin saattamisesta kansalliseen lainsäädäntöön koskevassa lainvalmistelussa on todettu erityisesti laajennettua hyötyä koskevan oikeuskäytännön osalta säännöksen soveltamisalan jääneen Suomessa suhteellisen pieneksi.¹³⁸

Rikoksen tuottaman hyödyn määritelmä on rikoslain 10 luvun hyötypykäliä koskevassa uudistuksessa (356/2016) otettu ensimmäistä kertaa lakitasolle ja on sisällytetty kyseisen luvun 2 §:ään direktiivin (2014/42/EU) 11 artiklan mukaisesti.¹³⁹ Vanhassa rikoslain 10 luvussa

¹³⁵ Melander 2015, 474-475.

¹³⁶ Ibid, 476-477.

¹³⁷ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>

¹³⁸ He 4/2016, 40.

¹³⁹ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>

(875/2001) hyötyä ei varsinaisesti määritelty. Uudistetun hyödyn menettämistä koskevan 2 §:n säännöksestä ilmenee, että hyödyllä tarkoitetaan rikoksella välittömästi saatua omaisuutta tai tällaisen omaisuuden sijaan tullutta omaisuutta, sekä edellä tarkoitetun omaisuuden tuottoa taikka omaisuuden ja tuoton arvoa, sekä rikoksella saadun säästön arvoa.

6.1 Hyödyn menettäminen

Vuonna 2001 voimaan tullessa vanhan rikoslain 10 luvun 2 §:n hyödyn menettämistä koskevasa yleissäännöksessä ei täsmennetty mitä hyödyllä tarkoitetaan. Säännöksellä on vanhan lain esitöiden mukaan tarkoitettu rikoksella suoraan saatu hyöty ja rikoksen tekemisestä saatu palkkio. Harvoin kuitenkin on tuomittu esinettä hyötynä vaan käytännössä sen arvo. Säännöstä on lisäksi tulkittu niin, että konfiskoitavissa on ollut vain rikoksen välitön hyöty, mutta ei välittömän hyödyn sijaan tullutta hyötyä, eli välillistä hyötyä. Säännöksessä ei myöskään määritelty, että saadulle hyödyille kertynyt arvonlisäys voitaisiin konfiskoida vaikka vanhan lain esitöissä on mainittu esimerkiksi valuuttakurssin arvonnousu, joka voitaisiin tuomita menetetyksi. Tuottoa on uuden lain esitöiden mukaan vain harvoin tuomittu menetetyksi.¹⁴⁰

Kuten edellä todettiin, 2016 voimaan tullessa (356/2016) rikoslain 10 luvussa on tuotu lakitasolle hyödyn määritelmä. Hyötyä on rikoksella välittömästi saatu omaisuus, sen sijaan tullut omaisuus, välittömästi saadun omaisuuden ja sen sijaan tulleen omaisuuden tuotto sekä omaisuuden ja tuoton arvo. Hyötyä olisi myös rikoksella saadun säästön arvo. Näin ollen hyödyn menettämistä koskeva säännös on laajentunut koskettamaan, ei ainoastaan välitön hyötyä, mutta myös välillistä hyötyä.¹⁴¹

Lain esitöiden mukaan tuotto voi kertyä rikoksen tekohetkestä tuomioon asti, riippumatta siitä, onko tuotto kertynyt välittömästi saadulle omaisuudelle tai sijaan tulleelle omaisuudelle taikka onko tuotto peräisin laittomasta tai laillisesta toiminnasta.¹⁴² Lisäksi oikeuskäytännössä hyötynä on lähestulkoon aina tuomittu menetetyksi omaisuuden arvo, eikä itse omaisuutta, uuteen säännökseen on näin ollen otettu myös maininta arvon tuomitukseksi menettämisestä.¹⁴³

Hyöty voi myös ilmetä säästönä, joka on uuteen säännökseen lisätty. Säästö ilmenee siten, että rikoksen johdosta henkilön varallisuusasema pysyy ennallaan, vaikka muussa tapauksessa se olisi huonontunut. Säästö voisi poikkeuksellisesti ilmetä myös tietyn omaisuuden säästymisenä, mutta lainesitöissä on riittäväksi katsottu, että säästön arvo rahamääränä tuomitaan

¹⁴⁰ HE 4/2016, 4.

¹⁴¹ Ibid, 25.

¹⁴² Ibid, 32.

¹⁴³ Ibid, 33.

menetetyksi. Lisäksi koska kyse ei ole omaisuuden lisäyksestä, ei säästön tuottoa ole säädetty menetettäväksi.¹⁴⁴

Keskeinen lisäys säännökseen on, että menetetyksi voi tulla myös hyöty siltä, jolle se menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden välttämiseksi siirretty. Tällaisen hyödyn konfiskoimisen edellytyksenä on, että vastaanottaja on tiennyt hyödyn olevan peräisin rikoksesta tai että hänellä on perusteltu syy sitä epäillä. Vastikkeetta saatu omaisuus voitaisiin konfiskoida, vaikka vastaanottaja ei olisi tiennyt tai epäillyt omaisuuden olevan peräisin rikoksesta.¹⁴⁵ Vanhassa (875/2001) rikoslain 10 luvussa mahdollistetaan kolmannelle osapuolelle siirretyn omaisuuden menetetyksi tuomitseminen vain hyvin rajoitetusti¹⁴⁶. Vastaanottajan ei tarvitse tietää, mistä nimenomaisesta rikoksesta hyöty on peräisin, vaan edellytettäisiin, että yleisellä tasolla tietää omaisuuden olevan jostakin rikoksesta peräisin¹⁴⁷. Myöskään sillä, onko omaisuus siirtynyt luonnolliselle tai oikeushenkilölle ei ole merkitystä.¹⁴⁸

Korvausvelvollisuus on laajennus direktiivin (2014 vaatimuksiin nähden, direktiivin 6 artikla koskee vain menettämisseuraamuksen välttämiseksi siirrettyjä varoja. Vastaavasti ulosotto-kaaren (705/2007) 4 luvun 14 §:n nojalla voidaan puuttua keinotekoiseen järjestelyyn, jolla pyritään välttämään ulosotto.

RL 10:2 kattaa omaisuuden siirtämisen säännöksen tarkoittamalle taholle tai että tämä hankkii kyseisen omaisuuden. Sillä ei ole merkitystä, kuinka monen välikäden kautta omaisuus on siirtynyt kunhan hyötyä koskevat muut edellytykset täyttyvät. Lisäksi omaisuus voi olla sellaista, jolla ei ole liityntää itse rikokseen. Tekijä voi olla esimerkiksi käyttänyt kavaltamansa varat ja siirtäneen ennen rikosta hankkimaansa omaisuutta toiselle välttääkseen korvausvelvollisuuden.¹⁴⁹ Jos omaisuudesta on maksettu lahjaveroa, vähennetään tämä nettohyötyperiaatteen mukaisesti¹⁵⁰. Hyödyn luovuttajan ja vastaanottajan väliset vahingonkorvausvastuut jäisivät ratkaistavaksi yksityisoikeudellisten sääntöjen mukaan.¹⁵¹

6.2 Laajennettu hyödyn menettäminen

Rikoslain (1889/39) 10 luvun 3 §:ssä on säädetty laajennettu hyödyn menettäminen, joka hyödyn menettämistä koskevan säännöksen ohella koki merkittäviä uudistuksia.

¹⁴⁴ HE 4/2016, 33.

¹⁴⁵ Ibid, 34.

¹⁴⁶ Ibid, 16.

¹⁴⁷ Ibid, 35.

¹⁴⁸ Ibid, 35.

¹⁴⁹ Ibid, 35.

¹⁵⁰ Ibid, 36.

¹⁵¹ Ibid, 36.

Laajennetulla hyödyn menettämällä tarkoitetaan RL 10:3 mukaan omaisuuden menettämistä, jos on tehty rikos, josta on säädetty vähintään neljä vuotta vankeutta tai on tehty rikos, joka kuuluu säännöksessä mainittuihin ns. liipaisinrikoksiin ja rikos on luonteeltaan sellainen, että se voi tuottaa taloudellista hyötyä, voidaan sellainen omaisuus tuomita menetetyksi, joka on peräisin rikollisesta toiminnasta. Säännöksen mukaan harkinnassa tulisi ottaa huomioon, että omaisuus on peräisin muusta kuin vähäisestä rikoksesta tai toiminnasta, voidaanko menettämisseuraamuksella ehkäistä uusia rikoksia ja saako asianomainen merkittävän osan tuollostaan rikollisesta toiminnasta.

Tarkemmin säädöksellä tavoitellaan sellaisen rikollisuudesta peräisin olevan omaisuuden määräämistä menetetyksi, joka on suunnitelmallisesti ja esimerkiksi monimutkaisten yritysjärjestelyjen kautta tai muita keinoja käyttäen tarkoituksena salata taloudellisen hyödyn syntyminen tausta ja sen liittyminen rikokseen. Hyöty voidaan siirtää toiseen valtioon esimerkiksi verokeidasyhtiöihin, ulkopuoliselle henkilölle tai oikeushenkilölle, joka on rikoksentekijän tosiasiallisessa määräysvallassa. Tällöin rikoksentekijän tavoitteena on saattaa hyöty viranomaisien tavoittamattomiin ja pitämään omaisuuden tosiasiallisesti hallussaan, vaikka ei nimellisesti omaisuutta omista.¹⁵²

Kun perusmuotoisen hyödyn menettämistä koskevan säännöksen osalta syyttäjän tulee näyttää toteen, paljonko hyötyä on syntynyt ja mistä rikoksesta konkreettisesti hyöty on peräisin, on selvää, että säännöksellä ei pystytä pureutumaan järjestäytyneeseen rikollisuuteen, missä pyritään salaamaan hyödyn syntytausta ja sen liittyminen rikokseen.¹⁵³

EU direktiivin (2014/42/EU) yleisperustelujen 19 kohdan mukaisesti laajennetulla hyödyn menettämällä voidaan torjua tehokkaasti järjestäytyntä rikollisuutta ja joissakin tilanteissa saattaa olla asianmukaista tuomita rikostuomion yhteydessä menetetyksi paitsi suoraan tiettyyn rikokseen liittyvä omaisuus, mutta myös muu omaisuus, jonka tuomioistuimien on määrittänyt muista rikoksista saaduksi hyödyksi. Edelleen direktiivin 5 artiklan 1 kohdassa täsmennetään, että rikoksesta, joka on omiaan tuottamaan taloudellista hyötyä, tuomitulle kuuluva omaisuus voidaan tuomita joko kokonaan tai osittain menetetyksi, jos tuomioistuin on vakuutunut olosuhteiden, tosiseikkojen ja saatavilla olevien todisteiden perusteella kyseisen omaisuuden olevan rikollisesta toiminnasta.¹⁵⁴

¹⁵² HE 4/2016, 40. Ks. myös HE 80/2000, 12-14. Ks. myös Viljanen 2007, 179.

¹⁵³ Viljanen 2007, 179.

¹⁵⁴ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>

Direktiivin 5 artiklan 2 kohdan ns. liipaisinrikosten luettelo oli laajempi, kuin aikaisemmin kansallisessa lainsäädännössä.¹⁵⁵ Uuden rikoslain 10 luvun 3 §:n soveltamiseksi siis säädettiin 1 momentin 1-9 kohtien mukaisesti, että rikoksen ankarin rangaistus tulee olla vähintään neljä vuotta tai kyseessä on ns. liipaisinrikos säännöksen soveltamiseksi, kuten kätkemisrikos, rahanpesu, huumausainerikos, huumausainerikoksen edistäminen, lahjuksen antaminen tai ottaminen, lahjominen elinkeinotoiminnassa, lahjuksen ottaminen elinkeinotoiminnassa, järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa osallistuminen, sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittäminen, lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin tai paritus taikka edellä mainittujen rikosten yritys.

Direktiivin sanamuodot olivat lievempiä kuin kansallisessa lainsäädännössä, milloin laajennettua hyötyä voidaan soveltaa. Kun aikaisemmin ns. liipaisinrikoksesta tulisi tyypillisesti seurata huomattavaa taloudellista hyötyä, lievennettiin sanamuotoa "...seurata taloudellista hyötyä.". Myös sanamuoto, että omaisuuden tulisi olla peräisin muusta kuin vähäisenä pidettävästä toiminnasta, muutettiin säännöstä muotoon, että menettäminen koskisi yleisesti rikollisesta toiminnasta peräisin olevaa omaisuutta.¹⁵⁶

Direktiivin mukaisesti säädettiin myös, että liipaisinrikosten jäädessä yritysasteelle, tulisi laajennettua hyödyn menettämistä pystyä soveltamaan, kun aiemmin kansallisessa säännöksessä yritys koski vain rikoksia, joista säädetty enimmäisrangaistus oli vähintään neljä vuotta vankeutta.¹⁵⁷

Toisin kuin hyödyn menettäminen, on laajennettun hyödyn menettäminen harkinnanvarainen. Menettämisseuraamuksen soveltamiseksi tulisi käyttää harkintaa ja uuteen säännökseen on otettu kolme erityistä huomiota vaativaa harkintaperustetta. Ensimmäisellä harkintaperusteella on tavoiteltu sitä, että toiminnasta, joka koostuu lievemmistä rikosten tekemuodoista, ei omaisuutta olisi välttämätöntä tuomita menetetyksi. Säädöksen muoto mahdollistaisi myös sen, että viranomaiset voisivat keskittää voimavarojaan vakavamman rikollisen toiminnan selvittämiseen. Lain esitöissä on pidetty alle 1000 euron hyötyä sellaisena, joka ei välttämättä olisi peräisin vähäistä vakavammasta rikoksesta. Toisaalta säädös ei estä tuomitsemasta suur-takin omaisuuserää, vaikka se olisi peräisin vähäisenä pidettävästä rikollisesta toiminnasta. Toisen harkintakohdan osalta tavoitellaan, että rikoksesta peräisin oleva omaisuutta ei voisi käyttää uusien rikosten rahoittamiseen tai toiminnan laajentamiseen. Kolmantena kriteerinä olisi arvioida, saadaanko rikollisella toiminnalla merkittävä osa asianomaisten tuloista. Lain

¹⁵⁵ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>. Ks. myös HE 4/2016, 39.

¹⁵⁶ HE 4/2016, 39.

¹⁵⁷ HE 4/2016, 40.

esitöistä ilmenee, että harkintaa voidaan tehdä myös muilla perusteilla kuin edellä mainituilla harkintaperusteilla ja edellä mainitut kolme kriteeriä olisivat vain osa kokonaiharkintaa menettämisseuraamuksen määräämiseksi. Laajennetun hyödyn menettämisen kohteena voi olla kuitenkin vain omaisuus, joka on peräisin rikollisesta toiminnasta.¹⁵⁸

Laajennettua hyötyä koskeva säännös on ollut vanhan säännöksen mukaisesti myös harkinnanvarainen, mutta säännökseen ei ole kirjattu tarkempia kriteereitä. Tämä on johtanut siihen, että harkintakriteerit oikeuskäytännössä ovat olleet laajennetun hyödyn osalta varsin tiukat. Harkintakriteereiden lisäämisellä laajennettua hyödyn menettämistä koskevaan säännökseen on tavoiteltu tarkemmin sitä, että laajennettu hyöty tuomittaisiin entistä laajemmin menetettyksi. Ohjaavien harkintakriteereiden kirjaamisella on pidetty mahdollisena, että oikeuskäytännön linja muuttuisi lievempää suuntaan.¹⁵⁹ Opinnäytetyöhön tehdyissä haastatteluissa ilmeni, että harkintakriteerit saattaisivat aiheuttaa myös päinvastaisen muutoksen ja tiukentaa laajennetun hyödyn soveltamista.

Laajennettua hyödyn menettämistä koskevan säännöksen mukaan menettämisseuraamus voidaan kohdistaa myös takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain (758/1991) 1 luvun 3 §:n tarkoitettuihin läheisiin, kuten puolisoon, lähisukulaiseen, erityisen läheiseen henkilöön taikka läheisenä pidettävään oikeushenkilöön, jos voidaan olettaa omaisuuden menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden välttämiseksi siirretty näille tahoille.

Keskeiset muutokset laajennetun hyödyn menettämistä koskevassa 3 §:ssa olivat siis ns. liipaisinrikosten luettelon laajentuminen (milloin laajennettua hyötyä voidaan soveltaa), sekä ns. harkintakriteereiden lisäys sen arvioimiseksi, onko omaisuus tuomittava menetetyksi laajennettuna hyötynä.¹⁶⁰

6.2.1 Käänteinen todistustaakka

Keskeinen muutos laajennetun hyödyn menettämisen osalta tehtiin menettämisseuraamusta koskeviin menettelysäännöksiin. Menettämisseuraamusasian käsittelyä koskevaan 10 luvun 9 §:ään lisättiin laajennetun hyödyn menettämistä koskeva omaisuuden alkuperän käänteistä todistustaakkaa koskeva menettelysäännös.¹⁶¹

Uudessa menettämisseuraamusasian käsittelyä koskevassa 10 luvun 9 §:ssä (356/2016) pykälässä on säännelty mm. menettämisseuraamuksen määräämisen vaatimuksesta, joka tehdään

¹⁵⁸ HE 4/2016, 40-41.

¹⁵⁹ LaVM 4/2016, 7.

¹⁶⁰ HE 4/2016, 26.

¹⁶¹ HE 4/2016, 25.

syöttäjän toimesta tai asianomistajan ajaessa syytettä yksin hänen toimesta. 9 §:n 5. momentissa on säädetty, että *”Kantaj on vedottava niihin seikkoihin, joihin hänen vaatimuksensa perustuu, sekä näytettävä ne toteen”*. Kuitenkin koskien laajennetun hyödyn todistustaakkaa on säädetty *”Kantajalla ei kuitenkaan ole todistustaakkaa 3 §:ssä tarkoitetun omaisuuden alkuperästä. Tällainen omaisuus voidaan tuomita menetetyksi, jollei vastaaja saata todennäköiseksi, että omaisuus on peräisin muusta kuin rikollisesta toiminnasta.”*

Ehdotus käänteisen todistustaakan ottamisesta nyt jo voimaan tulleeeseen lainsäädäntöön sovellettaessa laajennetun hyödyn menettämistä, on saanut aikaan runsastakin keskustelua ja kritiikkiä lainvalmistelussa muun muassa lakivaliokunnan ja Oikeusministeriön pyytämien asiantuntijalausuntojen yhteydessä.¹⁶²

Käänteistä todistustaakkaa on laajennetun hyödyn osalta yritetty saada lainsäädäntöön jo menettämisseuraamuksia koskeneen rikoslain 10 luvun (26.10.2001/875) kokonaisuudistuksen aikana, mutta tällöin käänteisen todistustaakan käyttöönotosta luovuttiin, kuten jäljempänä todetaan.¹⁶³

Laajennetun hyödyn osalta syyttäjän näyttökynnys (syytä olettaa) on vanhan säädöksen mukaan (875/2001) asetettu matalammaksi kuin, mitä rangaistukseen tuomitsemiseen vaadittavalta näytöltä edellytetään. Alun perin vanhan säännöksen hallituksen esityksessä ehdotettiin, että rikoksentekijällä olisi todistustaakka omaisuuden laillisesta alkuperästä. Eduskuntakäsittelyssä säännöstä kuitenkin muutettiin niin, että todistustaakka pysyi syyttäjällä, mutta näyttökynnys oli normaalia matalampi.¹⁶⁴

Vanhaa laajennetun hyödyn menettämisen säännöstä koskevan lainvalmistelun yhteydessä perustuslakivaliokunta on lausunut, että käännetty todistustaakka ei ole varauksetta sopusoinnussa perustuslain 21 §:n 2 momentin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kanssa, jonka mukaan henkilöllä on oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, kunnes syyllisyys on laillisesti näytetty toteen. Valiokunnan lausunnon mukaan toisaalta omaisuuden omistussuhteista ja alkuperästä voi parhaiten osata kertoa se jonka hallusta omaisuus on tavattu, mutta vastaajan oikeusturvan kannalta valiokunta on korostanut, että todistustaakkaa ei pidä siirtää vastaajalle, ellei omaisuuden rikollista alkuperää koskeva väite ole objektiivisesti arvioiden perusteltu ja tuettu. Valiokunta piti tuolloin tärkeänä, että todistustaakan siirtymisen kynnys asetetaan

¹⁶² Melander 2016, 1-8. Oikeusministeriö 43/2015, 10.

¹⁶³ LaVM 14/2001, 4.

¹⁶⁴ HE 4/2016, 5.

korkealle, eikä aseteta kohtuuttomia vaatimuksia, milloin vastaajan katsotaan saattaneen omaisuuden laillisen alkuperä todennäköiseksi.¹⁶⁵

Lakivaliokunta päätyi mietinnössään edellä mainituin perustein siihen, että käännetystä todistustaakasta luovutaan ja näyttötaakka pysyy perinteiseen tapaan syyttäjällä. Lakivaliokunta kuitenkin ehdotti, jotta laajennettua hyödyn menettämistä voidaan käyttää riittävän tehokkaasti, ei syyttäjän näyttövelvollisuutta aseteta yhtä korkealle kuin rangaistuksen tuomitsemiseen vaaditaan.¹⁶⁶ Keskeinen vanhan säännöksen laajennetun hyödyn menettämistä koskeva ns. kevennettyä näyttötaakkaa koskeva ilmaisu oli, että syyttäjän näyttökynnykseksi oli asetettu, että omaisuuden *on syytä olettaa* olevan peräisin rikollisesta toiminnasta.¹⁶⁷

Tarkastusvaliokunta on ottanut käännetyn todistustaakan käyttömahdollisuuden uudelleen selvitettäväksi vuonna 2010. Tarkastusvaliokunnan asiantuntija kuulemisissa oli ilmennyt, että käännettyä todistustaakkaa koskeva menettely on ollut Irlannissa käytössä jo useita vuosia ja järjestelmä oli Irlannin viranomaisten mukaan osoittautunut toimivaksi. Tarkastusvaliokunta mietinnössään edellytti, että käännetyn todistustaakan käyttökelpoisuus tulisi selvittää uudestaan.¹⁶⁸

Valtioneuvosto on periaatepäätöksessään järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan strategiasta päättänyt vuonna 2013, että käännetyn todistustaakaan käyttöönotto tulee selvittää tavoitteena vähentää mahdollisuuksia hyötyä rikollisesta toiminnasta.¹⁶⁹ Myös Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa (22.6.2011)¹⁷⁰, sekä pääministeri Alexander Stubbin hallituksen ohjelman (24.6.2014)¹⁷¹ mukaisesti harmaan talouden torjunta oli asetettu yhdeksi kärkihankkeista ja ohjelmaan kuului yhtenä asiana velvollisuus selvittää ja valmistella hyödyn perinnässä sovellettavaa käännettyä todistustaakkaa.¹⁷² Oikeusministeriö asetti 10.2.2014 työryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella direktiivin (2014/42/EU) edellyttämät muutokset menettämisraamusta koskevaan lainsäädäntöön ja samalla työryhmän tuli selvittää käännetyn todistustaakan käyttöön ottaminen laajennetun hyödyn menettämisessä.¹⁷³

¹⁶⁵ PeVL 33/2000, 3.

¹⁶⁶ LaVm 14/2001, 4.

¹⁶⁷ LaVM 4/2016, 3.

¹⁶⁸ TrVm 9/2010, 19.

¹⁶⁹ Valtioneuvoston periaatepäätös 7/2013, 11.

¹⁷⁰ Hallitusohjelma 22.6.2011; http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/72-paaministeri-jyrki-kataisen-hallituksen-ohjelma.

¹⁷¹ Hallitusohjelma 24.6.2014; http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/hallitusohjelma.

¹⁷² Ks. myös Oikeusministeriö 3/2015, 14.

¹⁷³ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>. Ks. myös Oikeusministeriö 3/2015, 9.

Direktiivin (2014/42/EU) 5 artiklassa on säädetty laajennetun hyödyn menetetyksi tuomitsemisesta. 5 artikla ei edellyttänyt kuitenkaan käänteisen todistustaakan käyttöönottoa.¹⁷⁴

Uuden RL 10 luvun 9 §:ssä (356/2016) tarkoitetun käännetyin todistustaakan osalta lainvalmistelussa perustuslakivaliokunta on lausunut hallituksen esitykseen, että PL 21 §:n 2 momentti koskee oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin eri ulottuvuuksia, johon valiokunnan mukaan kuuluu myös syyttömyysolettama eli oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, kunnes syyllisyys on laillisesti näytetty toteen, kuten on lausuttu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kappaleessa. Valiokunnan mukaan ihmisoikeussopimuksen ei ole kuitenkaan katsottu kieltävän faktoja tai oikeuskysymyksiä koskevia syytetyille epäedullisia oikeudellisia olettamia. Valiokunta kuitenkin painottaa, että laissa säädettyjen olettamien tulee kuitenkin pysyä kohtuuden rajoissa ja ottaa puolustuksen oikeudet huomioon asianmukaisesti.¹⁷⁵

Esimerkkinä perustusvaliokunta on ottanut ihmisoikeustuomioistuimen tapauksen, missä oli kyse kansallisesta lainsäädännöstä, jonka mukaan tuomioistuimella oli konfiskaatiokysymystä arvioitaessa velvollisuus olettaa, että kaikki huumekaupasta tuomitun tuomion jälkeinen omaisuus, samoin kuin kaikki syytetyn omaisuus kuuden vuoden ajalta ennen rikosasian käynnistymistä oli peräisin huumerekoksista. Kyse tapauksessa oli juuri siitä, että tuomioistuimen päätös menettämisseuraamuksesta oli perustunut oikeudelliseen olettamaan, että varat olivat peräisin rikoksista ja sen mukaiseen käännettyyn todistustaakkaan. Ihmisoikeustuomioistuin otti kyseisessä tapauksessa kantaa käännetyin todistustaakan soveltamisesta yksittäistapauksessa. Kansalliseen menettelyyn liittyi oikeusturvatakeita omaisuuden alkuperän selvittämiseksi, eikä konfiskaatiota asetettu, jos vastaaja näytti omaisuuden alkuperän laillisesti hankituksi. Kansallinen tuomari oli ihmisoikeustuomioistuimen mukaan antanut perustellun tuomion eri omaisuuserien alkuperästä, eikä ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tässä kyseisessä tapauksessa käännetty todistustaakka loukannut oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä.¹⁷⁶

Lausuntovaiheessa lakivaliokunnalle tuotiin esiin perustusvaliokunnan mainitsemasta oikeustapauksesta, että vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ei näytä seuraavan ehdotonta estettä käännetyin todistustaakan käyttämiselle, on kuitenkin huomattava, että päätös koskee Iso-Britannian menettämisseuraamuksia koskevaa lainsäädäntöä, joka on varsin erilainen kuin suomalainen oikeusjärjestelmä.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Direktiivi 2014/42/EU; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>. Ks. myös Melander 2016, 3.

¹⁷⁵ PeVI 8/2016, 3-4.

¹⁷⁶ Phillips vs. Yhdistynyt kuningaskunta (5.7.2001); <http://www.hr-dp.org/contents/476>. Ks. myös PeVI 8/2016, 4.

¹⁷⁷ Melander 2016, 4.

Perustusvaliokunnan lausunnon mukaan olennaista on se, että käännetty todistustaakka ei koske lainkaan syyttömysolettaman kumoavaa ratkaisua, eli rikoksen syyksilukemista. Valiokunnan mukaan perustuslaki ja ihmisoikeussopimus velvoittavat, että syyttäjällä on näyttötaakka rikoksesta ja siitä, että vastaaja on saanut rikokseen syyllistymisen aikoihin rahavaroja. Kun syyttäjä on täyttänyt näyttövelvoitteensa, tämän jälkeen näyttötaakka voi kääntyä vastaajalle ja hänen velvollisuudekseen osoittaa vaihtoehtoinen selitys varojen lisääntymiselle. Valiokunnan lausunnon mukaan edellä mainituin osin ehdotus käännetyn todistustaakan osalta mahtuu perustuslain 21 § ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kappaleen sallimiin rajoihin.¹⁷⁸

Perustusvaliokunta perusteli edelleen, että vaikka sinänsä on selvää, että tietyn omaisuuden omistussuhteista ja alkuperästä parhaiten näyttöä osaa antaa se kenen hallusta omaisuus on tavattu, on kuitenkin syytä korostaa, ettei todistustaakkaa tule siirtää vastaajalle, ellei omaisuuden rikollista koskevaa alkuperää koskeva väite ole objektiivisesti arvioiden perusteltu ja tosiseikoin tuettu. Valiokunnan käsityksen mukaan tältä osin 10 luvun 9 §:n 4 momenttia on syytä täsmentää vastaamaan edellä mainittua näkökohtaa, eikä menettelyssä tule asettaa kohtuuttomia vaatimuksia, milloin vastaajan katsotaan näyttäneen omaisuuden laillisen alkuperän todennäköiseksi.¹⁷⁹

Perustusvaliokunta on käännettyä todistustaakkaa koskevassa lausunnossa kuitenkin lopulta todennut, että vaikka käännetty todistustaakka pysyy ihmisoikeustuomioistuimen edellyttämässä rajoissa ja on perustuslain näkökulmasta mahdollinen, valiokunta, hallituksen esityksestä poiketen ehdottaa noudatettavaksi normaaleja rikosprosessuaalisia sääntöjä todistustaakan jaosta.¹⁸⁰

Lisäksi perustusvaliokunta on ottanut kantaa itsekriminointisuojaan käännetyn todistustaakan käytön osalta.¹⁸¹ Itsekriminointisuojualla tarkoitetaan oikeutta olla todistamatta rikosasiassa itseään vastaan ja oikeutta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyyden toteamiseen.¹⁸² Valiokunta ei näe käännetyn todistustaakan osalta ongelmaa itsekriminointisuojan kannalta, koska käännetty todistustaakka ei koske rikoksen syyllisyyskysymystä, vaan menettämisseuraamuksen määräämistä. Valiokunnan mukaan oikeuskäytännössä voi kuitenkin syntyä tilanteita, milloin vedotaan itsekriminointisuojaan. Jos menettämisseuraamusasian vastaaja ei esimerkiksi pysty täyttämään todistustaakkaansa, voi tällä seikalla olla todistusvaikutus varsinaisen syy-

¹⁷⁸ PeVI 8/2016, 4.

¹⁷⁹ Ibid, 5.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Virolainen, Jyrki ja Pölönen, Pasi 2003, 170, 273.

teasian käsittelyssä. Näihin seikkoihin vedoten, valiokunta on huomauttanut, että käänteinen todistustaakka ei saa johtaa itsekriminointisuojan loukkaamiseen vastaavissa tilanteissa.¹⁸³

Lakivaliokunnalle annetussa lausunnossa on katsottu käännetyin todistustaakan saattavan olla joissain tilanteissa ongelmallinen itsekriminointisuojan kannalta. Lausunnossa käytettiin esimerkkinä tilannetta, missä törkeästä huumausainerikoksesta tuomitun henkilön omaisuutta vaaditaan menetetyksi ja tämän henkilön omaisuus koostuisi vain vähäisin osin rikollisesta toiminnasta. Tällöin käännettyä todistustaakkaa koskeva sääntely pakottaisi henkilön kertomaan vähäisestä rikollisesta toiminnastaan, jolloin omaisuus ei edes ole laajennetun hyödyn menettämistä tarkoittavan säännöksen kohteena. Tällaisissa tilanteissa käännetty todistustaakka on itsekriminointisuojan kannalta ongelmallinen.¹⁸⁴

Lakivaliokunta on ottanut huomioon perustuslakivaliokunnan lausunnon sekä muut asiantuntijalausunnat perustellessaan käännettyä todistustaakkaa tarkoittavan säännöksen esittämistä eduskunnalle hyväksyttäväksi.¹⁸⁵

Lakivaliokunta on todennut, että käännettyä todistustaakkaa puoltavat erityisesti käytännön soveltamistilanteisiin liittyvät voimassaolevan lainsäädännön haasteet, jos ryhdytään monimutkaisiin järjestelyihin omaisuuden alkuperän häivyttämiseksi ja sen naamioimiseksi laillisesti saaduksi esimerkiksi turvautumalla veroparatiiseihin, jolloin esitutkinnassa omaisuuden alkuperän selvittäminen on ollut liki mahdotonta. Valiokunta on todennut, että jos kysymys on laillisesta omaisuudesta, sen haltijan on lähtökohtaisesti helppo hankkia tarvittava näyttö omaisuuden laillisen alkuperän osoittamiseksi.¹⁸⁶

Lakivaliokunta on todennut perustuslakivaliokunnan lausuntoon viitaten, että perustuslaki ja ihmisoikeussopimus edellyttävät, että syyttäjällä on näyttötaakka paitsi itse rikoksesta, myös siitä, että vastaaja on rikokseen syyllistymisen aikoihin saanut rahavaroja. Kun syyttäjä on täyttänyt tämän näyttövelvoitteen, voi todistustaakka kääntyä vastaajalle ja hänen velvollisuudekseen antaa uskottava selitys varojen lisääntymiselle. Lakivaliokunta on katsonut, että näin ollen käännetty todistustaakka ei ole ongelmallinen syyttömyysolettaman kanssa. Lisäksi valiokunta toteaa, että käytännön soveltamistilanteissa ei saa asettaa kohtuuttomia vaatimuksia vastaajalle, milloin tämä on näyttänyt omaisuuden laillisen alkuperän todennäköiseksi. Todistustaakan ei tule myöskään siirtyä vastaajalle, ellei omaisuuden rikollista alkuperää

¹⁸³ PeVI 8/2016, 5.

¹⁸⁴ Melander 2016, 5-6.

¹⁸⁵ LaVM 4/2016, 4.

¹⁸⁶ LaVM 4/2016, 8.

koskeva väite ole objektiivisesti perusteltu ja tosiseikoin tuettu. Konkreettisten olosuhteiden osalta tulee olla pääteltävissä, että omaisuus on peräisin rikollisesta toiminnasta.¹⁸⁷

Tosiseikoista lakivaliokunta on esittänyt esimerkkejä, jotka koskevat kaikkia menettämisseuraamuksen lajeja, riippumatta siitä, miten todistustaakan jaosta on säädetty. Syyttäjän tai muun kantajan (kun esimerkiksi asianomistaja ajaa syytettyä yksin) väittämistaakka tulee koskea konkreettisia tosiseikkoja tai olosuhteita, kuten esimerkiksi millaisia omaisuuseriä vastaajalla on, sekä millaiset ovat vastaajan tulot taikka voidaan vedota esimerkiksi siihen, että vastaajalta on löydetty tietty määrä käteistä rahaa.¹⁸⁸

Itsekriminointisuojan osalta lakivaliokunta on yhtynyt perustusvaliokunnan näkemykseen ja ei pidä käännettä todistustaakkaa itsekriminointisuojan kannalta ongelmallisena. Lakivaliokunta on painoittanut sitä, että käännteinen todistustaakka ei saa johtaa itsekriminointisuojan loukkaamiseen käytännön soveltamistilanteissa.¹⁸⁹

Lain esitöissä on tuotu myös esiin, että käännetty todistustaakka saattaisi jossain määrin heikentää Suomessa annetun laajennettua hyötyä koskevan menettämisseuraamuspäätöksen täytäntöpanomahdollisuuksia toisessa EU-maassa, jossa käännetty todistustaakka ei ole käytössä kyseisen maan lainsäädännössä.¹⁹⁰ Lakivaliokunta on katsonut, että kansainväliseen yhteistyöhön liittyvät seikat eivät aiheuta estettä käännetyn todistustaakan omaksumiselle viitaten hallituksen esityksessä todettuun, että vaikutus kansainväliseen yhteistyöhön tulee olemaan vähäinen.¹⁹¹

Lakivaliokunnalle annetussa lausunnossa käännteisen todistustaakan käyttöä on pidetty haitallisenä kansainvälisen yhteistyön ja täytäntöpanon osalta toisessa EU-valtiossa ja tämänkin takia pidettäisiin tarkoituksenmukaisena, että käännetystä todistustaakasta luovuttaisiin. Perusteeksi on nostettu komission konfiskaatiodirektiiviä koskevassa ehdotuksessa tehtyyn huomioon, jossa todetaan laajennettua hyötyä koskevien vaihtoehtoisten sääntöjen rajoittaneen menetetyksi tuomitsemista koskevien päätösten vastavuoroista tunnustamista.¹⁹²

Käännetty todistustaakka on käytössä myös joissain muissa EU-valtioissa, kuten Virossa ja Tanskassa, sekä EU:iin kuulumattomassa Norjassa. Tanskassa ja Norjassa menettämisseuraamusta ei kuitenkaan tuomita, jos henkilö saattaa todennäköiseksi, että kyse on laillisin

¹⁸⁷ LaVM 4/2016, 9.

¹⁸⁸ LaVM 4/2016, 10.

¹⁸⁹ LaVM 4/2016, 10.

¹⁹⁰ HE 4/2016, 15-16.

¹⁹¹ LaVM 4/2016, 10.

¹⁹² Melander 2016, 7.

keinoin hankitusta omaisuudesta. Viron lainsäädännön mukaan varoja ei tuomita menetetyksi, joiden omistaja pystyy selvittämään varojen olevan kokonaan tai olennaisilta osin peräisin laillisista lähteistä.¹⁹³

Pirkanmaan käräjäoikeuden konfiskaatio työryhmälle antaman lausunnon mukaan käännetty todistustaakka on ollut Tanskassa ja Norjassa käytössä jo pitkään. Tämä on osoittanut säännösten toimivuuden pohjoismaisessa oikeusjärjestelmässä, joskin tarkempi asian selvittäminen kyseisien maiden kokemuksista olisi vielä tarpeen.¹⁹⁴ Rovaniemen hovioikeuden näkemyksen mukaan Oikeusministeriön mietintöön sisältyvä kansainvälinen vertailu on hyvin suppea ja epäselväksi on jäänyt kuinka monessa jäsenvaltiossa käännetty todistustaakka sallitaan.¹⁹⁵

Yleisesti ottaen lakivaliokunta on todennut, että käännettyä todistustaakkaa koskevat asiantuntijoiden näkemykset olivat hyvin jakautuneet.¹⁹⁶

7 Johtopäätökset

Lainvalmistelun yhteydessä oikeusministeriön työryhmä sai lausunnot 24 taholta.¹⁹⁷ Käännettyyn todistustaakkaan kantaa otti oikeusministeriön mietinnön perusteella 18 tahoa. Lausuntoja antoivat mm. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies, Valtioneuvoston oikeuskansleri, sekä lukuisat käräjä- ja hovioikeudet.¹⁹⁸ Seuraavasta taulukosta ilmenee, että kymmenen tahoa eli n. 56 % lausunnon antajista asetti kritiikkiä käännetyn todistustaakan käyttöönoton osalta tai oli tätä vastaan. Kahdeksan tahoa puolsi käännettyä todistustaakkaa koskevaa sääntelyä.

Taulukko 1 Yhteenveto lausunnon antajista käännettyä todistustaakkaa koskevassa asiassa

Lausunnon antaja	Käännetty todistustaakka P (puolesta) / V (vastaan)
Eduskunnan oikeusasiamies	Vastaan
Valtioneuvoston oikeuskansleri	Vastaan
Helsingin hovioikeus	Vastaan
Itä-Suomen hovioikeus	Vastaan
Rovaniemen hovioikeus	Vastaan
Turun hovioikeus	Vastaan

¹⁹³ Oikeusministeriö 3/2015, 43-45.

¹⁹⁴ Oikeusministeriö 43/2015, 46.

¹⁹⁵ Oikeusministeriö 43/2015, 43.

¹⁹⁶ LaVM 4/2016, 8.

¹⁹⁷ Oikeusministeriö 43/2015, 9.

¹⁹⁸ Oikeusministeriö 43/2015, 9, 40-51.

Vaasan hovioikeus	Puolesta
Helsingin kärjäoikeus	Puolesta
Oulun kärjäoikeus	Puolesta
Pirkanmaan kärjäoikeus	Puolesta
Pohjois-Karjalan kärjäoikeus	Puolesta
Pohjois-Savon kärjäoikeus	Puolesta
Vantaan kärjäoikeus	Vastaan
Suomen Asianajajaliitto	Vastaan
Suomen Lakimiesliitto	Vastaan
professori Dan Frände	Puolesta
professori Matti Tolvanen	Puolesta
professori Pekka Viljanen	Vastaan

Kuten taulukosta on nähtävissä, yli puolet lausunnon antajista oli käännetyn todistustaakan säätämistä vastaan. Lisäksi vastausten jakautumisesta voidaan tehdä huomio, että hovioikeuksista Vaasan hovioikeutta lukuunottamatta oltiin käännetyn todistustaakan sääntelyä vastaan, kun taas kärjäoikeuksien osalta Vantaan kärjäoikeutta lukuunottamatta puollettiin sääntelyä. Lisäksi valtakunnan korkeimpaa valvontavaltaa käyttävät oikeuskansleri, sekä Eduskunnan oikeusasiamies olivat sääntelyä vastaan.¹⁹⁹

Esimerkkeinä oikeusministeriön saamista lausuntokoosteista muun muassa Eduskunnan apulaisoikeusasiamies totesi, että asiassa ei ole juurikaan esitetty vakuuttavampia perusteita käännetyn todistustaakan käyttöön ottamiselle, kun vanhaa säännöstä koskevassa esityksessä.²⁰⁰

Valtioneuvoston oikeuskanslerin mukaan käännetyn todistustaakan puolesta voidaan esittää kriminaalipoliittisia argumentteja ja vakavan rikollisuuden ehkäisemiseksi on oltava tehokkaita keinoja. Asiaa vastaan puhuvat taas oikeusturvasyyt ja oikeuskanslerin mukaan lähtökohtaisesti on perusteltua noudattaa normaaleja rikosprosessuaalisia todistustaakasääntöjä ja suhtautui varauksellisesti siihen, että nykyistä oikeustilaa muutettaisiin. Oikeusvarmuutta turvaisi enemmän syyttäjän matala näyttökynnys, kuin todistustaakan kääntäminen.²⁰¹

Helsingin hovioikeus on tarkastellut oikeuskäytäntöä asiaan liittyen ja tullut johtopäätökseen, että korkeimman oikeuden ratkaisussa²⁰² yksi laajennetun hyödyn menettämiseen johtanut peruste on ollut se, ettei vastaaja ollut esittänyt mitään selvitystä tuloistaan tai esitetty sel-

¹⁹⁹ Oikeusministeriö 43/2015, 9.

²⁰⁰ Oikeusministeriö 43/2015, 40.

²⁰¹ Oikeusministeriö 43/2015, 40.

²⁰² Ks. Korkeimman oikeudet ratkaisut: KKO:2006:9, KKO:2006:51, KKO:2012:60

vitys ei ollut uskottava. Vastaavasti Helsingin hovioikeuden oikeuskäytäntö²⁰³ osoittaa, että esittämällä uskottavaa selvitystä omaisuuden alkuperästä vastaaja on voinut välttyä laajennetusta hyödyn menettämisestä. Helsingin hovioikeuden käsityksen mukaan havainnot oikeuskäytännöstä viittaavat siihen, että todistustaakan kääntämisellä saatava muutos nykykäyttöön ei olisi kovin suuri.²⁰⁴

Myös Sakari Melander on lausunnossaan lakivaliokunnalle päätenyt näkemykseen, missä käännetyn todistustaakan käyttönotolle ei vaikuta olevan muuta tosiasiallista perustetta kuin kantajan näyttövaikeudet tietynlaisissa asioissa, mitä ei tulisi pitää omaisuuden suojan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta hyväksyttävänä perusteena.²⁰⁵

Samankaltaiseen johtopäätökseen on päätenyt Oulun kärjäoikeus ja Melander lausunnossaan, mutta kärjäoikeus muistuttaa, että esitutkintaa ja syyteharkintaa koskevat samalla luonnollisesti velvoitteet siitä, että tutkittavana ja harkittavana ovat myös vastaajan puolesta, eli laillisesta alkuperästä puhuvat seikat. Oulun kärjäoikeus puolsi käännetyn todistustaakan käyttönottoa, mutta korosti sitä, että syyttäjän tulee vedota konkreettisiin seikkoihin esimerkiksi vastaajan tulojen sekä kulutuksen epäsuhtaan ja selostettava minkä muiden olosuhteiden perusteella hän katsoo omaisuuden olevan peräisin rikollisesta toiminnasta.²⁰⁶

Myös Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden näkemykset käännetyn todistustaakan käyttöön ottamiseksi perustuivat tuomioistuimen työn helpottumisella ja säädös koettiin tarpeelliseksi.²⁰⁷

Vantaan kärjäoikeus toi esiin, että nykyinen kevennetty todistustaakka ja käännetty todistustaakka johtavat useimmissa tapauksissa samaan lopputulokseen ja käytännön merkitys jäisi todennäköisesti pieneksi. Periaatteellisella tasolla käännetty todistustaakka olisi rikosoikeudessa ongelmallinen, eikä näin merkittävää uudistusta tulisi tehdä, ellei siihen olisi erittäin painavia syitä.²⁰⁸

Tarkastusvaliokunnan vuonna 2014 julkaisemassa tutkimuksessa on selvitetty myös käänteisen todistustaakan soveltuvuutta. Julkaisun mukaan osa tutkimukseen haastatelluista tahoista ovat olleet skeptisiä käännettyä todistustaakkaa kohtaan. Esimerkkinä on otettu talousrikolli-

²⁰³ Ks. Helsingin hovioikeuden ratkaisut: HHO 21.8.2014 nro 133196; 25.2.2015 nro 108555 (R 13/2676); 8.5.2014 nro 119395 (R 13/196); 18.10.2013 nro 2770 (R 13/342); 1.10.2014 nro 141113; 29.1.2015 nro 103913 (R 13/3218); 7.3.2014 nro 530 (R 13/1445)

²⁰⁴ Oikeusministeriö 43/2015, 42.

²⁰⁵ Melander 2016, 8.

²⁰⁶ Oikeusministeriö 43/2015, 44.

²⁰⁷ Ibid, 46.

²⁰⁸ Ibid, 47.

suutta sivuten, että ensimmäisessä vaiheessa käännteinen todistustaakka voisi vielä toimia, mutta sen jälkeen omistajaksi ilmaantuisi yhteisö esimerkiksi Bermudalta ja taas syyttäjän pitäisi todistaa, ettei se ole todellinen omistaja. Käännetty todistustaakka toimisi todennäköisesti huonosti talousrikosten osalta, missä tällaiset keinot osataan. Toisaalta huumorikollisuuden yhteydessä käännetty todistustaakka voi olla toimivampi keino ammattitaidon puuttuessa omaisuuden kätkemiseen.²⁰⁹

Opinnäytetyössä tehdyissä syyttäjien haastatteluissa nostettiin hyödyn menettämistä koskevan RL 10:2 4 momentin konfiskaatiopiirin laajennusta yhdeksi merkittävämmäksi käytännön uudistukseksi. Säännös on laajentanut piiriä henkilöihin, jotka vastaanottavat rikoshyötyä avustaakseen rikosentekijää. Yksi haastateltava nosti samalla esiin säännöksen ongelmallisuuden rajanvedossa rahanpesuun. Yksi haastateltava piti 4 momentin ilmaisumuotoa ”jos tämä on tiennyt omaisuuden siirtymisen tarkoituksena olleen menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden välttäminen” hankalana näyttää toteen, sekä ilmaisua ”perusteltu syy” tällaista epäillä, joka on hankala kun rikoslakiin tuodaan uusia arviointi-ilmaisuja. Myös vastikkeettomuus käsitteestä samainen haastateltava nosti sen hankaluuden näyttää toteen.

Myös hyödyn määritelmän ottamista säännökseen pidettiin haastattelujen perusteella syyttäjän työtä helpottavana elementtinä, kun tuoton ja säästön osalta ei tarvitse viitata ensisijaisesti oikeuskäytäntöön. Uudistuksen myötä haastatteluissa myös todettiin, että määritelmä vähentää tulkintaongelmia, mitä hyödyllä tarkoitetaan. Myös hyödyn menettämisen yhteisvastuullisuus tuotiin esiin hyvänä asiassa ja tällöin hyöty otetaan pois ja useat hyötyjät saavat tarvittaessa keskenään riidellä ja periä toisiltaan ylimeneviä osuuksia.

Laajennetun hyödyn (RL 10:3) uudistuksesta haastatteluissa nostettiin hyvänä asiana ns. liipaisinrikosten laajentuminen lahjusrikoksiin ja muihinkin lisäyksiin. Tässä yhteydessä tuotiin esiin, että etenkin huumausainerikosten kohdalla on edelleen olemassa oikeuskäytäntö, jossa huumausainerikoksen soveltuminen liipaisinrikokseksi vaatii konkreettista tietoa rikoshyödyttä, eikä tätä muutettu, eikä vaatimus näy itse pykälässä, vaan puhutaan rikoksen luonteesta yleisesti, tällä haastateltava piti paljon suurempaa vaikutusta, kuin sillä että on säädetty käännetty todistustaakka. Toisaalta haastatteluissa myös ilmeni epäily siitä, että laajennetun hyödyn (RL 10:3) soveltamisalan nähtiin mahdollisesti kaventuvan, kun säännökseen on kirjoitettu harkittavaksi tarkoitettuja seikkoja muotoon, joka saattaa johtaa ajattelemaan, että ne rajoittavat soveltamisalaa. Nämä todennäköisesti vaikuttavat enemmän sitovasti, kuin käännetty todistustaakka laajentavasti.

²⁰⁹ Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2014; Hirvonen, Markku ja Määttä, Kalle 2014. Harmaan talouden torjunta, 165.

Käännetyn todistustaakan osalta haastatteluissa nostettiin myös esiin, että käännetty todistustaakka ei käytännössä merkitse syyttäjän kannalta merkittävää muutosta ja jo ennen uudistusta oltiin melko lähellä nykytilaa. Esimerkkinä yhdessä haastattelussa otettiin, jos epäilyltä löydettiin 20 tuhatta selvittämätöntä käteistä, vain epäily pystyi, jos pystyi kumoamaan vanhan RL 10:3 ilmaisen ” .. ja on syytä olettaa omaisuuden olevan kokonaan tai...”.

Yksi haastateltava painotti, että syyttäjän on edelleen huolehdittava siitä, että esitutkintavaiheessa hankitaan näyttö menettämisseuraamuksenperusteista. Jos vastaaja esittää selvitystä mikä on omaisuuden laillinen lähde, kääntyy todistustaakka jälleen syyttäjälle, jolla on edelleen oltava näyttö vaatimuksensa tueksi. Toisaalta nähtiin, että hyödynsaajan on helppoa todistaa mistä varat ovat tulleet, eikä se loukkaa kenenkään oikeusturvaa. Säännöksen vaatimus toistuvista merkittävistä rikollisista tuloista on taas vaikeampi näyttää toteen.

Itsekriminointisuojan osalta tehdyissä haastatteluissa ei nähty ongelmaa, koska vastaaja näyttää omaisuuden laillisen alkuperän, eikä todistele syyttömyyttään rikokseen. Myös syyttömyysolettaman osalta haastatteluissa viitattiin, ettei Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan käännetty todistustaakka loukkaa syyttömyysolettamaa, koska vastaajalla on mahdollisuus näyttää omaisuuden laillinen alkuperä, eikä nykyinen säännöstö ole ristiriidassa EU-oikeuden kanssa. Samassa yhteydessä haastateltava viittasi myös siihen, että RL 10:2:4 mukaan kolmanneltakin voidaan tuomita omaisuus menetetyksi, vaikka tämä ei ole osallistunut itse rikoksen tekemiseen. Yksi haastateltava toi esiin, että itsekriminointisuoja ja syyttömyysolettamaan liittyvät väitteet ovat tuttuja syyttäjille muutenkin nykyprosessissa, joten osaavat tunnistaa niiden relevanttisuuden kulloisessakin tapauksessa.

Haastatteluissa tuotiin esiin, että syyttäjiä on koulutettu lakimuutoksen osalta Valtakunnan-syyttäjäviraston toimesta, virastojen sisäisissä koulutuksissa ja niistä on ainakin käyty keskusteluja virastojen sisällä, että todetut muutokset huomioidaan käytännön työssä sekä tehdään vaatimukset aina kun siihen voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti on perusteet. Yleisesti haastateltavat pitivät syyttäjien osaamista hyvänä tunnistaa tilanteet missä menettämisseuraamuksia tulee vaatia.

Uuteen laajennetun hyödyn menettämistä koskevaan menettelysäännökseen (RL 10:9) on siis otettu käännetyn todistustaakan käyttön perustelut lainesitöissä eivät ole verrattain muuttuneet vuoden 2001 menettämisseuraamusten kokonaisuudistuksesta (875/2001).

Voidaan tehdä myös johtopäätös, että käännettyä todistustaakkaa kohtaan osoitettu kritiikki eri asiantuntijalausuntojen ja kannanottojen osalta on ollut laajempi kuin käännetyn todistustaakan käyttöä puoltavat kannanotot. Puoltavat kannanotot ovat enemmänkin perustuneet

tuomioistuinten ja viranomaisten työn helpottamiseen liittyviin perusteluihin. Kun otetaan huomioon, että käänteisen todistustaakan ottaminen osaksi kansallista lainsäädäntöä direktiivin vähimmäisvaatimusten lisäksi, voi asia esiintyä siinä valossa, että käänteisen todistustaakan ottaminen lainsäädäntöön on perustunut viimekädessä ainoastaan eduskunnan ja hallituksen poliittiseen tahtoon. Lakivaliokunnan lausunnosta on johdettavissa se, että myös kritiikkiä sisältäneet lausumat on kirjattu lakivaliokunnan mietintöön, kun käsille oikeudenkäytössä tulee pohdittavaksi se, milloin todistustaakka tulee kääntää vastaajalle.

Lainvalmistelussa annettujen, edellä selvitettyjen lausuntojen mukaan, vaikka käännetty todistustaakka on aiheuttanut kriittistä keskustelua lainvalmistelun yhteydessä, ei syyttäjien antamien haastatteluiden perusteella käännetty todistustaakka mahdollisesti käytännössä aiheuta merkittävää muutosta käytännön syyttäjän työhön. Yhden haastateltavan mukaan, syyttäjän on edelleen perusteltava ja näytettävä toteen vaatimuksena, myös siinä tapauksessa kun vastaaja on antanut näyttöä omaisuuden laillisesta alkuperästä, jolloin näyttötaakka palautuu takaisin syyttäjälle.

Kun otetaan huomioon, että hyötyä ja laajennettua hyötyä koskeva lakimuutos sekä laajennettua hyötyä koskeva menettelysäännös käänteisen todistustaakan osalta ovat opinnäytetyön laatimishetkellä varsin tuoreet, olisi syytä myöhemmin tutkia tarkemmin varsinkin käänteisen todistustaakan käyttöä oikeuskäytännössä ja selvittää, esiintyykö todistustaakan kääntämisessä vastaajalle käytännössä ongelmakohtia ja ristiriitoja. Jatkoselvitys ehdotuksena esitetään, että olisi syytä selvittää tulevien oikeustapausten analyysillä, miten käännettyä todistustaakkaa käytännössä sovelletaan ja esiintyykö todistustaakan siirtämisessä vastaajalle ristiriitoja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja itsekriminointisuojaan suhteen. Lisäksi jatkossa tulisi selvittää, onko hyödyn menettämistä ja laajennetun hyödyn menettämistä koskeneen lainsäädännön uudistus lisännyt käytännössä rikoshyödyn tuomitsemista valtiolle, niin kuin EU-direktiivin (2014/42/EU), että kansallisen lainsäätäjän tavoitteena ja tarkoituksena on ollut.

Lähteet

Kirjalliset lähteet

Aarnio, Aulis. 2011. Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsinki: Unigrafia Oy Yliopistopaino.

Aarnio, Aulis. 2014. Oikeutta etsimässä. Viro: Print Best.

Helminen, Klaus. 2007. Rikosprosessioikeutta poliisiopiskelijoille, poliisikoulun julkaisuja. Helsinki: Edita Prima Oy.

Helminen, Klaus. Fredman, Markku. Kanerva, Janne. Tolvanen, Matti. Viitanen, Marko. 2014. Esitutkinta ja pakkokeinot. Viro: Print Best.

Hirsjärvi, Sirkka ja Helena Hurme. 2008. Tutkimushaastattelu, teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka. Remes, Pirkko. & Sajavaara, Paula. 1997. Tutki ja kirjoita. 18. painos. Porvoo: Bookwell Oy 2013.

Husa, Jaakko: Kirjallisen työn lähtökohdat. Teoksessa Husa, Jaakko. Mutanen, Anu. pohjolainen, Teuvo. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Media Oy.

Kananen, Jorma. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Suomen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.

Leppänen, Tatu. 2014. Teoksessa Linna, Tuula ja Leppänen, Tatu: Ulosotto-oikeus I, ulosottomenettely. 2. uudistettu painos. Viro: Print Best.

Melander, Sakari. 2015. EU-Rikosoikeus. 2. painos. Liettua: Balto Print.

Ojanen, Tuomas. 2010. Eu-oikeuden perusteita. Helsinki: Edita Prima Oy.

Ojanen, Tuomas. 2016. Eu-oikeuden perusteita. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Peers, Steve. 2006. EU Justice and Home Affairs Law. Second Edition. Oxford university Press, Oxford -New York.

Raitio, Juha. 2016. Euroopan unionin oikeus. Liettua: Balto print.

Rantaeskola, Satu (toim.) 2014. Teoksessa Esitutkintalaki - Kommentaari. Tampere: Juvenes Print.

Sahavirta, Ritva. 2008. Yliopistollinen väitöskirja; Rahanpesu rangaistavana tekona. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Tolvanen, Matti. 2004. Teoksessa Tapani, Jussi ja Tolvanen Matti: Rikosvastuu ja sen toteutuminen. Joensuu: Joensuun Yliopistopaino.

Töyrylä, Hannu (toim). 2007. Ulosottokaari, laki ja yksityiskohtaiset perustelut. Vantaa: Dark Oy.

Viljanen, Pekka. 2007. Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena. Helsinki: Edita Prima Oy.

Vilka, Hanna. 2007. Tutki ja mittaa. Helsinki: Tammi.

Vilka, Hanna. 2015. Tutki ja kehitä. Juva: Bookwell Oy.

Violainen, Jyrki ja Pölönen, Pasi. 2003. Rikosprosessin perusteet, rikosprosessioikeus I. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Oikeuden ratkaisut

Helsingin hovioikeus:

18.10.2013 nro 2770 (R 13/342)

21.8.2014 nro 133196

25.2.2015 nro 108555 (R 13/2676)

8.5.2014 nro 119395 (R 13/196)

1.10.2014 nro 141113

29.1.2015 nro 103913 (R 13/3218)

7.3.2014 nro 530 (R 13/1445)

Korkein oikeus:

KKO:2006:9

KKO:2006:51

KKO:2012:60

Virallislähteet

Euroopan unioni; Amsterdamin sopimus Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, Euroopan yhteisöjen perustamissopimusten ja niihin liittyvien tiettyjen asiakirjojen muuttamisesta 2.10.1997.

Euroopan unioni; Maastrichin sopimus Euroopan unionista 7.2.1992.

Euroopan unioni; Lissabonin sopimus Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan yhteisön perustamissopimuksen muuttamisesta 13.12.2007.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/42/EU: Rikoksentekovälineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja menetetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa.

HE 80/2000 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 23/2008 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan yhteisön perustamissopimuksen muuttamisesta tehdyn Lissabonin sopimuksen hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.

HE 138/2011 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain 32 luvun 11 ja 12 §:n muuttamisesta

HE 153/2015 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle tullilain ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 4/2016 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Hirvonen, Markku - Määttä, Kalle 2014: Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2014, Harmaan talouden torjunta, Eduskunnan tarkastusvaliokunnan tilaaman harmaata taloutta käsittelevän tutkimuksen loppuraportti.

LaVm 14/2001. Lakivaliokunnan mietintö 14/2001. Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

LaVm 4/2016 Lakivaliokunnan mietintö 4/2016. Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Melander, Sakari. 2016. Lausunto Eduskunnan lakivaliokunnalle. Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Oikeusministeriö 3/2015. Mietintöjä ja lausuntoja. Rikoslain menettämisseuraamuksia koskevien yleissäännösten tarkistaminen

Oikeusministeriö 43/2015. Mietintöjä ja lausuntoja. Rikoslain menettämisseuraamuksia koskevien yleissäännösten tarkistaminen, lausuntokooste.

PeVL 33/2000. Perustusvaliokunnan lausunto. Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

PeVL 8/2016. Perustusvaliokunnan lausunto 8/2016. Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu; Phillips vs. Yhdistynyt kuningaskunta 41087/98 (5.7.2001)

TrVM 9/2010. Tarkastusvaliokunnan mietintö 9/2010. Harmaan talouden katvealueet.

TrVM 12/2014. Tarkastusvaliokunnan mietintö 12/2014. Harmaan talouden torjuntatoimenpiteiden arviointi.

Valtioneuvoston periaatepäätös 7/2013. Järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan strageiasta.

Valtiovarainministeriö. 2016. Valtion talousarvioesitys 2016.

Valtiovarainministeriö. 2017. Valtion talousarvioesitys 2017.

Sähköiset lähteet

Aamulehti 2017. Nuuskan salakuljetus kolminkertaistui - Tulli: Laantumisen merkkejä ei näy. Kotimaa 4.5.2017. <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/nuuskan-salakuuljetus-kolminkertaistui-tulli-laantumisen-merkkeja-ei-nay-24457534/>. Viitattu: 15.6.2017

Etelä-Saimaa 2017. Puolustusvoimat käynnisti selvityksen, koska sotilasrikokset vähentyivät yllättävän paljon – Karjalan prikaatissa kännykän luvaton käyttö on yleistynyt. <http://www.esaimaa.fi/Online/2017/07/19/Puolustusvoimat%20k%C3%A4ynnisti%20selvityksen%20koska%20sotilasrikokset%20v%C3%A4hentyiv%C3%A4t%20yll%C3%A4tt%C3%A4v%C3%A4n%20paljon%20E2%80%94%20Karjalan%20prikaatissa%20k%C3%A4nnyk%C3%A4n%20luvaton%20k%C3%A4ytt%C3%B6on%20yleistynyt/2017522482486/4>. Viitattu: 13.9.2017

Karjalainen 2016. Rajavartioloitoksella yli 2 000 esitutkintaa kesäkuuhun mennessä - myös törkeä ihmiskauppa tutkinnassa. <https://www.karjalainen.fi/uutiset/uutis-alueet/kotimaa/item/110163-rajavartioloitoksella-yli-2-000-esitutkintaa-kesakuuhun-menessa-myois-torkea-ihmiskauppa-tutkinnassa>. Viitattu: 12.9.2017

MTV uutiset 2016. <https://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/sotilasrikosten-maara-pudonnut-suurin-osa-rikoksista-pienia-palvelusrikkomuksia/6197088#gs.VsegE2Q>. Viitattu: 13.9.2017

Poliisi. 2017. http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/organisaatio/paikallispoliisi. Viitattu: 30.6.2017

Taulukot

Taulukko 1 Yhteenveto julkaisusta Oikeusministeriön mietinnöt ja lausunnot 43/2015 47

Liitteet

Liite 1 Haastattelukysymykset

1. Miten näette keskeiset käytännön vaikutukset hyödyn ja laajennetun hyödyn menettämistä koskevien säännösten muututtua syyttäjän työn näkökulmasta?
2. Onko syyttäjälaitoksissa (tai omassa virastossanne) järjestetty koulutusta millä tasolla uuden lainsäädännön soveltamiseksi?
3. Miten yleisesti näette syyttäjien perehtyneisyyden hyödyn menettämistä koskevien vaatimuksien käytössä? Tehdäänkö havaintojenne mukaan hyödyn menettämistä koskevia vaatimuksia syyttäjien toimesta kattavasti? Toisin sanoen osataanko tunnistaa tilanteita, missä hyötyä tulisi vaatia menetettäväksi?
4. Käänteinen todistustaakka on tullut uutena momenttina menettämisseuraamuksen menettelysäännöksiä koskevaan 10 luvun 9 §:ään. Näettekö säännöksen soveltamisessa mahdollisia ristiriitatilanteita, missä käännettyä todistustaakka ei tulisi sovellettavaksi?
5. Näettekö käännetyn todistustaakan ongelmallisena kun puhutaan itsekriminointisuojusta tai oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sisältyvään syyttömyysolettamaan?
6. Kattavatko uudet säännökset mielestänne tavoitteet määrätä hyöty valtiolle eri tilanteissa? Onko esiintynyt seikkoja, joita säännöksiin olisi kaivattu lainvalmistelun yhteydessä?